

YHTEISÖASUMINEN JA IKÄÄNTYNEIDEN OSALLISUUS

Selja Kuitunen
Kandidutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Humanistis-
yhteiskunta-
tieteellinentiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2020

TIIVISTELMÄ

YHTEISÖASUMINEN JA IKÄÄNTYNEIDEN OSALLISUUS

Selja Kuitunen
Sosiaalityö
Kandidaatintutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Sami Ylistö
Syksy 2020
37 sivua

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää miten yhteisöasuminen vaikuttaa ikääntyneiden osallisuuteen. Tarkastelemassani yhteisöasumisessa keskeistä on ikääntyneiden aktiivinen rooli yhteisön luojana, kehittäjänä ja avunantajana toisille asukkaille. Käytän tutkielmani teoriapohjana Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen osallisuuden osa-alueita, jotka pohjautuvat Erik Allardtin hyvinvoinnin teoriaan. Teoriapohjani kantava ajatus on, että hyvinvoinnin kautta myös osallisuus mahdollistuu. Lähestyn osallisuutta erityisesti toiminnallisen ja yhteisöllisen osallisuuden näkökulmista, kiinnittäen huomiota ikääntyneiden päätösvaltaan, toimijuuteen ja jäsenyyteen osana yhteisöä. Tarkastelen aihetta aiemman tutkimustiedon avulla ja tutkielmani aineisto muodostuu seitsemästä kansainvälisestä ja kolmesta suomalaisesta tutkimusartikkelista.

Tarkasteluni perusteella yhteisöasumisen voidaan katsoa ilmentävän ikääntyneiden jo toteutuvaa osallisuutta, sillä yhteisöasumisen valitseminen edellyttää asukkailtaan jo olemassa olevaa hyvinvointia. Asumisyhteisön voidaan katsoa olevan myös otollinen ympäristö osallisuuden jatkuvuudelle ja uuden osallisuuden syntymiselle, sillä yhteisöasuminen tukee monin eri tavoin asukkaiden hyvinvointia, päätösvaltaa ja toimijuutta sekä mahdollistaa jäsenyyden yhteisöön. Yhteisöasumisen ja osallisuuden myönteistä yhtyettä ei voida kuitenkaan pitää itsestään selvänä, sillä osallisuudessa on kyse monimutkaisesta ja yksilöllisestä prosessista, johon vaikuttavat monet tekijät. Yhteisöasuminen voi myös rajoittaa osallisuuden kokemuksia, jos yhteisö epäonnistuu asukkaan hyvinvoinnin tukemisessa, yksilön jäsenyys osana yhteisöä vaarantuu tai yhteisö rajoittaa asukkaan päätösvaltaa ja toimijuutta. Tarkasteluni kautta onnistunut yhteisöasuminen voidaan nähdä hyvänä tapana tukea ikääntyneiden osallisuutta asumisen avulla, mutta ikääntyneiden laaja-alaisempaan osallisuuden tukemiseen tarvitaan muita keinoja. Sosiaalityöllä on erityinen tehtävä ikääntyneiden toimijuuden ja osallisuuden puolustajana, kiinnittäen erityisesti huomiota niihin ryhmiin, joiden osallisuuden kokemukset ovat lähtökohtaisesti heikoimmat.

Avainsanat: yhteisöasuminen, yhteisöllinen asuminen, senioritalot, yhteisöllisyys, ikääntyneet, ikäihmiset, vanhukset, osallisuus, toimijuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 AIHEEN TAUSTOITUS, KÄSITTEET JA TEORIA	4
2.1 Ikääntyneiden asuminen	4
2.2 Yhteisöasuminen käsitteenä	5
2.3 Ikääntyneiden yhteisöasuminen.....	7
2.4 Osallisuus käsitteenä	8
2.5 Ikääntyneiden osallisuus.....	12
3 TIEDONHAUN KUVAUS	15
4 TOIMINNALLINEN OSALLISUUS	16
4.1 Päätösvalta ja omaan elämään vaikuttaminen	17
4.2 Aukkaiden toimijuus ja voimaantuminen	20
5 YHTEISÖLLINEN OSALLISUUS	22
5.1 Jäsenyys yhteisössä – yhteistä hyvää luomassa.....	22
5.2 Yhteisön rajat ja haasteet.....	25
6 POHDINTA.....	29
LÄHTEET	33

1 JOHDANTO

Suomen väestön ikärakenne on muutoksessa ja ikääntyneiden ihmisten osuus väestöstä kasvaa jatkuvasti. Syitä tähän ovat matala syntyvyys ja toisaalta kasvaneet elinajanodotteet. Tällä hetkellä ennusteet tukevat tätä kehityssuuntaa nuorten väestöosuuden jatkaessa pienentymistään. Vuoden 2018 arvioin mukaan yli 65-vuotiaiden määrä tulee kasvamaan 600 000 henkilöllä vuoteen 2070 mennessä. Vastaavasti lasten ja työikäisten määrän arvioidaan vähenevän samassa ajassa 740 000 henkilöllä osana väestörakennetta. Tällainen yhteiskunnan ikärakenteen muutos aiheuttaa monia haasteita, ja yksi näistä haasteista on huoltosuhteen ongelmat osana suomalaista palvelujärjestelmää. (Kestilä & Martelin 2018, 29–30.)

Vasta julkaistu Sosiaali- ja terveysministeriön *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi* (2020) sisältää ehdotuksia erilaisista toimista, joilla taataan kansalaisten hyvä ikääntyminen ja laadukkaat palvelut. Tavoitteena on ikäystävällinen yhteiskunta, joka tukee ikääntyneiden terveyttä ja toimintakykyä, huomioiden väestörakenteen ikääntymisen haasteet (STM 2020, 9). Asumisen ja asuinympäristöjen suhteen laatusuosituksessa todetaan, että keskeistä on ennakoita ajoissa ikääntymiseen liittyviä asumisen tarpeiden muutoksia ja varautua näihin muutoksiin joko oman kodin muutostöillä tai muuttamalla sopivampaan kotiin (STM 2020, 37). Ikääntyneiden tärkeitä asumiseen liittyviä tarpeita ovat asunnon esteettömyyden toteutuminen, palveluiden läheisyys ja seuran tarve (Jalava ym. 2017, 19–20). Kun asuminen vastaa ikääntyneiden tarpeita ja koti on turvallinen paikka asua, myös säännöllisiä palveluja tarvitaan vähemmän. Laatusuosituksissa todetaan, että vanhan asuntokannan korjaamisen ja asuinalueiden kehittämisen lisäksi on tärkeää edistää erilaisten ikääntyneille sopivien asumisratkaisujen toteutumista ja yhteisöasuminen on yksi asumismuoto, jonka mahdollisuuksia tulisi kartoittaa. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden tukeminen on nimetty myös ikääntyneiden asuinympäristöjen kehittämisen tavoitteiksi. (STM 2020, 37–41.)

Tarkastelen tässä tutkielmassani yhteisöasumista asumisratkaisuna erityisesti ikääntyneiden osallisuuden näkökulmasta. Osallisuuden edistäminen on keskeinen keino torjua köyhyyttä, syrjäytymistä ja kansalaisten eriarvoisuutta (Leemann ym. 2015, 3) ja osallisuuden edistäminen on yksi sosiaalihuoltolain tärkeistä tehtävistä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 § 15).

Kohdistan tarkasteluni eläkkeellä oleviin ikääntyneisiin henkilöihin, jotka asuvat omatoimisesti omassa kodissaan ilman kotihoidon palveluita. Joukko on huomattavan suuri, sillä esimerkiksi vuonna 2018 yli 65-vuotiaista eläkeläisistä vain 5,7 prosenttia oli säännöllisen kotihoidon piirissä, varsinaisen palveluasumisen ollessa tätäkin harvinaisempaa (THL 2019, 58). Tutkimuskysymykseni on: Miten yhteisöasuminen vaikuttaa ikääntyneiden osallisuuteen?

Aloitan tutkielmani taustoittamalla aihetta ikääntyneiden asumisesta, yhteisöasumisesta ja osallisuudesta, ja määrittelemällä tarkemmin yhteisöasumisen ja osallisuuden käsitteet. Seuraavaksi kuvaan tiedonhakua, jota tein tutkielmaani varten. Aineistona käytän aiempaa tutkimustietoa ja tieteellistä kirjallisuutta. Tiedonhaun kuvauksen jälkeen siirryn tarkastelemaan yhteisöasumisen yhteyksiä ikääntyneiden osallisuuteen. Käytän tutkielmassani teoriapohjana Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) osallisuuden osa-alueita, jotka pohjautuvat Erik Allardtin (1976) hyvinvoinnin teoriaan. Tämän teorian mukaan ihmisillä on luonnollisia tarpeita, joiden tyydyttämisestä seuraa yksilölle hyvinvointia. Raivio ja Karjalainen katsovat, että tarpeiden tyydyttämisen kautta saatu hyvinvointi mahdollistaa osallisuuden kokemusten syntymisen. Täydennän tätä teoriapohjaa käyttämällä Raivion ja Karjalaisen osallisuuden osa-alueiden rinnalla myös Anna-Maria Isolan ja kollegoiden (2017) luomia osallisuuden ulottuvuuksia. Tarkastelen aihetta erityisesti Raivion ja Karjalaisen määrittelemien toiminnallisen ja yhteisöllisen osallisuuden näkökulmista.

2 AIHEEN TAUSTOITUS, KÄSITTEET JA TEORIA

2.1 Ikääntyneiden asuminen

Ikääntyneiden asumisen kohdalla tärkeäksi tavoitteeksi on noussut kalliin laitoshoidon ja tehostetun palveluasumisen vähentäminen ja kotipalvelujen ja kotisairaanhoidon lisääminen (Hannikainen 2018, 276). Kotona asumisen korostaminen eli paikallaan ikääntymisen tavoite ei ole vain suomalainen kehityssuunta, vaan ns. *ageing-in-place* ajattelu on maailmanlaajuinen ilmiö, joka ohjaa ikääntyneiden asumispolitiikkaa. Paikallaan ikääntymisen tavoite ei pohjaudu vain säästötoimiin vaan se liittyy myös ikääntyneiden omiin toiveisiin asua kotona mahdollisimman pitkään. Paikallaan ikääntymisen periaate on, että ikääntynyt saa tarvitsemansa palvelut kotiinsa, jolloin ihmisen ei tarvitse siirtyä

palvelujen perässä muualle, kun toimintakyky ja terveys alkavat heikentyä. (Jolanki & Kröger 2015, 83.) Yhteisöasuminen on yksi paikallaan ikääntymisen vaihtoehto, yhteisön edustaessa sitä kotia, jossa ikääntynyt toivoo voivansa asua mahdollisimman pitkään.

Paikallaan ikääntymisessä on tutkitusti hyvät puolensa. Omassa kodissa pysyminen voidaan nähdä ikääntyneen oikeutena saada asua tutussa ympäristössä sen sijaan, että he joutuvat siirtymään vieraaseen laitosympäristöön. Kotona ikääntyminen mahdollistaa myös tietynlaisen jatkuvuuden ja turvallisuuden tunteen elämässä. Kotona mahdollisimman pitkään asumista on kuitenkin myös arvosteltu, sillä vanha koti ei aina vastaa ikääntymiseen liittyviin haasteisiin. Pahimmillaan tutusta kodista voi tulla turvaton ja yksinäinen paikka. (Jolanki & Kröger 2015, 83–84.) On myös todettu, etteivät kotihoidon palvelut aina ole riittävät ja palveluissa on paljon kehittämisen varaa jo nykyisillä asiakasmäärillä. Ikääntyneiden määrän kasvaessa haasteet tulevat lisääntymään entisestään, jos muutoksia ei tehdä. Eniten kärsivät pienituloiset ikääntyneet, joilla ei ole varaa ostaa parempia palveluita paikkaamaan kotihoidon puutteita. (Hannikainen 2018, 276.) Paikallaan ikääntyminen vastaa usein ikääntyneiden toiveisiin, mutta rahallisten säästöjen tavoittelu ja kotihoidon kritiikki aiheuttavat myös huolta omasta tulevaisuudesta.

Outi Jolanki ja Teppo Kröger (2015) ovat esittäneet, että ikäihmisten asumista käsittelevä keskustelu keskittyy liian paljon kotihoidon ja laitoshoidon painotusten väliseen pohdintaan ja välimuotoiset asumisen vaihtoehdot, asuntojen kehittäminen ja ikäihmisten vapaaehtoinen muuttohalukkuus ovat jääneet taka-alalle (Jolanki & Kröger 2015, 82). Välimuotoisella asumisella tarkoitetaan yhteisöasumisen kaltaisia asumisratkaisuja, jotka sijoittuvat tavallisen kotona asumisen ja laitoshoidon väliin (Välikangas 2009, 10). Aivan kuten muiden ikäryhmien ihmiset, myös ikääntyneet haluavat järjestää asumisensa niin, että se vastaa sen hetkisen elämän tarpeita. Muuttohalukkuuteen usein vaikuttavia tekijöitä ovat asunnon turvattomuus, yksinäisyys, avuntarpeen lisääntyminen sekä näiden asioiden ennakoiminen. Muuttaminen uuteen kotiin voidaan nähdä yhtenä tapana pysyä kotona ja yhteisöasuminen välimuotoisena asumisena edustaa yhtä vaihtoehtoa. (Jolanki & Kröger 2015, 82–84.)

2.2 Yhteisöasuminen käsitteenä

Yhteisöasumisen käsitteelle, englanniksi *cohousing*, *co-operative housing* tai *collaborative housing*, ei ole tarkkaa määritelmää ja sitä käytetään melko laajasti puhuttaessa erilaisista

yhteisöllisen asumisen ratkaisuihin. Joitakin selventäviä rajanvetoja on kuitenkin tehty. Ruotsalainen Dick Urban Vestbro (2012) määrittelee yhteisöasumisen asumiseksi, jossa asukkaiden välinen yhteistyö korostuu. Hän tekee eron yhteisölliseen asumiseen, joka hänen mukaansa tavoittelee vahvemmin tiiviin yhteisön luomista. Kommuniin yhteisöasuminen taas eroaa Vestbron mukaan sen suhteen, että yhteisöasumisessa jokaisella asukkaalla on aina käytössään oma asunto yhteisten tilojen lisäksi. (Vestbro 2012, 1.)

Yhdysvaltalainen Charles Durrett (2009) taas on nimennyt kuusi osatekijää, jotka usein yhdistävät kaikkea yhteisöasumista. Näitä tekijöitä ovat (1) asukkaiden osallistuminen yhteisön suunnitteluun, (2) tarkoituksenmukainen fyysinen ympäristö, joka vahvistaa yhteisöllisyyttä, (3) laajat yhteiset tilat osana arkielämää, (4) asukkaiden rooli johtajina ja kehittäjinä, (5) ei hierarkkinen rakenne eli päätökset tehdään yhdessä ja (6) asukkaiden erilliset tulonlähteet eli yhteisö ei itsessään tuota rahallista tuottoa. (Durrett 2009, 19.) Durrettin mukaan tällaisen yhteisöasumisen taustalla ei ole yhteistä ideologiaa, vaan tavoitteena on käytännöllinen ja sosiaalinen asuinympäristö, jonka toiminnassa kaikki ovat mukana kehittämisvaiheesta asumiseen. Durrett vertaa yhteisöasumista kyläyhteisöön, jossa ihmiset toimivat yhteistyössä toistensa kanssa. Hänkin toteaa, ettei kyseessä ole kommuunin kaltainen yhteisö, vaan käytännöllinen tapa tehdä ihmisten elämästä parempaa ja sosiaalisempaa. (Durrett 2009, 12.) Yhteisöasuminen voi tarjota ikääntyneille ympäristön, joka vastaa paremmin heidän tarpeisiinsa kuin tavallinen naapurusto, jossa naapureita ei tunneta.

Kun tarkastellaan ikäihmisten yhteisöasumista käsitteleviä tutkimuksia, Vestbron ajatus yhteistyötä korostavasta asumisesta sekä Durrettin määrittelemät osatekijät toistuvat yhteisöasumisen määritelmässä. Yhteisöasumiseen liittyy selvä tavoite sellaisen ympäristön rakentamisesta, joka tukee yhteisöllistä toimintaa ja jossa asukkaalla itsellään on aktiivinen rooli yhteisönsä jäsenenä ja kehittäjänä. Lisäksi ikäihmisten yhteisöasumiseen näyttää liittyvän vahva odotus asukkaiden keskinäisestä tuesta, josta on kaikille yhteisön jäsenille hyötyä (Glass 2009, 284; Choi 2004, 1190). Vestbron tavoin myös suomalaiset Anna Helamaa ja Riikka Pylvänen (2012) ovat pyrkineet erottamaan yhteisöasumisen käsitteen yhteisöllisen asumisen käsitteestä, nimeten yhteisöllisen asumisen kattokäsitteeksi, joka pitää sisällään myös asukkaita vähemmän velvoittavat ja tavoitteelliset yhteisöllisen asumisen muodot. Yhteisöasumiseen liittyy heidän mukaansa kolme olennaista osa-aluetta: yhteistoiminta, yhteistilat ja yhteisöllinen organisaatio. (Helamaa & Pylvänen 2012, 25.)

Näin asukkaiden aktiivinen rooli osana yhteisöasumista korostuu tässäkin määritelmässä. Tässä tutkielmassa käsitän yhteisöasumisen näiden määritelmien mukaisesti asukkaiden itse hallinnoituna yhteisöllisenä asumisena, jossa olennaisessa osassa on asukkaiden aktiivinen rooli asumisen kehittäjänä ja yhteisön jäsenenä. Keskeisiä yhteisöllisiä tekijöitä ovat yhteiset tapaamiset, yhteinen toiminta ja avunanto asukkaiden kesken. Vaikka edellä mainituissa määritelmissä yhteisöasumisen ja yhteisöllisen asumisen välille pyritään tekemään ero, sovellan myös sellaista aineistoa, jossa yhteisöasumisen kaltaista asumista tarkastellaan yhteisöllisenä asumisena.

2.3 Ikääntyneiden yhteisöasuminen

Ikääntyneiden yhteisöasuminen on maailmanmittakaavassa suosituinta Euroopassa, ja eräänlaisina edelläkävijämaina voidaan pitää Tanskaa, Hollantia ja Ruotsia. Yhteisöasumisen harvinaisuudesta ikääntyneiden asumismuotona kertoo kuitenkin se, että jopa näissä maissa kyse on marginaalisesta ilmiöstä. (Choi 2004, 1190.) Yhteisöasumisen yleistä tarkastelua hankaloittaa tutkimustiedon rajallisuus ja se, että yhteisöasumisen muodot ovat hyvinkin kirjavat (Tummers 2016, 2032). Ikääntyneiden yhteisöasumista on toteutettu niin yksityisasumisena kuin kunnan tukemina vuokra-asuntoinakin, asukkaat voivat olla omistajia, osakkeenomistajia tai vuokralaisia. Yhteisöihin asetetaan usein tietty alaikäraja, useimmiten 55 vuotta, mutta tässäkin asiassa on vaihtelua. Yhteisöt vaihtelevat myös sen suhteen, kuinka paljon asukkailta odotetaan osallistumista yhteisten tilojen perustoimintoihin. Osa yhteisöistä edellyttää säännöllistä osallistumista esimerkiksi yhteiseen ruoanlaittoon, kun osa taas ostaa palveluita yhteisön ulkopuolelta. (Choi 2004, 1190–1191.) Myös se vaihtelee, kuinka intensiivistä yhteisöiden sisältämä yhteistoiminta on. Tätä toimintaa ovat esimerkiksi yhteinen ateriointi, yhteisistä asioista päättäminen ja yhdessä liikkuminen ja harrastaminen (Choi 2004, 1202). Osa yhteisöistä velvoittaa asukkaitaan osallistumaan tietyn määrän, kun osa taas pitää osallistumista hyvin vapaaehtoisena (Labit 2015, 40).

Ikääntyneiden yhteisöasumiseen on liitetty paljon toiveita yhteisöllisyyden tuottamista hyödyistä. Selviä tavoitteita ikäihmisten kohdalla ovat ainakin sosiaalisten kontaktien lisääminen, yhteisön tarjoama tuki ja turvallisuus sekä yksinäisyyden torjuminen (Choi 2004, 1214–1215). Yhteisöllisyydestä puhutaan paljon osana ikäihmisten asumista, ja yhteisöllisyyttä pyritään tavoittelemaan osana ikääntyneiden asumisratkaisuja ja lähialueita.

Itse ikäihmisten yhteisöasuminen on kuitenkin Suomessa huomattavasti harvinaisempaa kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Suomessa on ikääntyneitä ihmisiä, jotka ovat aktivoituneet suunnittelemaan itselleen sopivia yhteisöllisiä asumisratkaisuja, mutta suuressa mittakaavassa tällainen toiminta on melko vähäistä. Onkin todettu, että Suomessa tarvitaan lisää yhteisöllisen asumisen kehitystyötä. (Välikangas 2009, 68.)

Suomessa eniten esillä ollut ikääntyneiden yhteisöasumisen muoto on senioritalot. Senioritalon käsite ei ole yksiselitteinen ja senioritalonimikkeellä markkinoidaan toisistaan paljonkin poikkeavia kohteita. Yhteisiä piirteitä ovat kuitenkin sijainti kohtuullisen lähellä palveluita ja virkistysmahdollisuuksia sekä talojen rakentaminen kohtuullisen esteettömiksi. Juuri huomion kiinnittäminen esteettömyysasioihin erottaa senioritalot perinteisistä ikäihmisille tarkoitetuista vuokrataloista. Senioritaloissa asuntojen hallinta voi myös perustua vuokrasopimuksen lisäksi asumisoikeuteen tai osakkeenomistukseen. Suomalaisissa senioritaloissa on usein ikäraja, joka rajaa alle 55-vuotiaat asukkaat pois. Senioritalojen asukkaat ovat yleensä kohtuullisen hyväkuntoisia ihmisiä (Laurinkari ym. 2005, 18.) ja taloja on rakennettu eniten suuriin kaupunkeihin. Se, kuinka paljon senioritaloissa panostetaan yhteisöllisyyteen, vaihtelee. Osa taloista on keskittynyt esteettömyyteen ja hyvään sijaintiin palveluiden lähellä, kun osassa taas nimenomaan korostetaan yhteisöllisyyttä yhteisen toiminnan ja yhteisten tilojen kautta. (Jolanki & Kröger 2015, 85.) Näin ollen kaikki suomalaiset senioritalot eivät ole tässä tutkielmassani määrittelemää yhteisöasumista, koska käsitän yhteisöasumisen keskeiseksi tekijäksi juuri ikääntyneiden aktiivisen roolin yhteisön rakentajina, kehittäjinä ja ylläpitäjinä.

2.4 Osallisuus käsitteenä

Tässä tutkielmassani keskityn tarkastelemaan ikääntyneiden yhteisöasumisen yhteyksiä osallisuuteen. Osallisuuden käsitteelle ei ole yhtä selkeää määritelmää, vaan se on enemmän moniulotteinen sateenvarjokäsite, jonka sisällöt vaihtelevat näkökulmasta riippuen. Osallisuudesta voidaan puhua myös sosiaalisena osallisuutena tai inklusiona, jotka on johdettu englanninkielisestä termistä social inclusion. (Leemann ym. 2015, 1.) Seuraavaksi esittelen joitakin osallisuuden käsitteen määritelmiä. Suomalaisessa kirjallisuudessa osallisuuden käsitettä lähestytään usein yksilön subjektiivisena kokemuksena (Leemann ym. 2015, 1). Tästä esimerkkinä toimii Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) määritelmä osallisuudesta ihmisen henkilökohtaisena kokemuksena ja tunteena. Osallisuus ei heidän

mukaansa ole ihmisen pysyvä ominaisuus, joka voidaan määritellä ulkoa käsin, vaan se on elämänmittainen prosessi, jossa osallisuuden kokemukset vaihtelevat. Osallisuus liittyy heidän mukaansa vahvasti myös yksilön toimintakykyyn ja toimintamahdollisuuksiin elämässä. (Raivio & Karjalainen 2013, 13–14.) Raivio ja Karjalainen hyödyntävät Erik Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksia luodakseen kolme osallisuuden osa-aluetta, jotka kuvastavat osallisuuden perusedellytyksiä. Nämä osa-alueet ovat (1) taloudellinen osallisuus, (2) yhteisöllinen osallisuus sekä (3) toiminnallinen osallisuus. (Raivio & Karjalainen 2013, 16.)

Osallisuuden katsotaan liittyvän vahvasti yksilön hyvinvointiin, ja Allardtin teoria tarjoaa hyvän pohjan aiheen käsittelyyn. Allardtin ajatus on, että ihmisillä on erilaisia luonnollisia tarpeita elämässään, joiden tyydyttämisestä syntyy yksilölle hyvinvointia. Nämä tarpeet voidaan jakaa kolmeen osaan, elintason (Having), yhteisyysuhteisiin (Loving) ja itsensä toteuttamiseen (Being). Elintaso pitää sisällään esimerkiksi yksilön terveyden, asumisen ja turvallisuuden, kun taas yhteisyysuhteet sisältävät sosiaaliset suhteet muihin ihmisiin. Itsensä toteuttamisen edellytys taas on tekeminen, yksilön mahdollisuus toimijuuteen ja osallistuminen osana yhteiskuntaa. Itsensä toteuttamisen vastinparina on vieraantuminen, yksilön kokiessa, ettei voi vaikuttaa omaan elämäänsä tai kohtaloonsa. (Allardt 1976, 36–49.) Raivion ja Karjalaisen osallisuuden osa-alueet mukailevat Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien sisältöjä pohjautuen siihen ajatukseen, että hyvinvoinnin toteutuessa myös osallisuus mahdollistuu. Taloudellinen osallisuus (Having) pitää sisällään riittävän toimeentulon, terveyden, turvallisuuden ja muita elintason liittyviä tekijöitä. Yhteisöllinen osallisuus (Be-Longing) on taas yhteisyyttä ja jäsenyyttä yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Toiminnallisen osallisuuden osa-alue (Acting) on mukailtu itsensä toteuttamisen ulottuvuudesta, korostaen yksilön toimijuutta ja valtaistumista omaan elämään vaikuttamisessa. (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.)

Osallisuuden käsitettä määriteltäessä se halutaan usein erottaa osallistumisen ja osallistamisen käsitteistä. Mona Särkelä-Kukko (2014) on määritellyt osallistumisen konkreettiseksi osallistumiseksi esimerkiksi tapahtumiin, toimintaan tai päätöksentekoon. Osallistuminen kytkeytyy hänen mukaansa vahvasti osallisuuteen, koska osallistumisen kautta voi syntyä kokemus osallisuudesta. Osallistaminen sen sijaan on yksilön aktivoimista ja kannustamista osallistumiseen, ja tällöin pyrkimys osallisuuteen ei lähde yksilöstä itsestään vaan hänen ulkopuoleltaan. Myös Särkelä-Kukko määrittelee osallisuuden yksilön

omaksi tunteeksi, tarkemmin tunteeksi johonkin kuulumisesta ja mukana olemisesta. (Särkelä-Kukko 2014, 34–35.) Tähän tunteeseen liittyy myös kokemus omasta turvallisuudesta ja siitä, kohdellaanko itseä oikeudenmukaisesti (Särkelä Kukka 2014, 49). Särkelä-Kukko tarkastelee Raivion ja Karjalaisen tavoin osallisuutta Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien kautta, ja nostaa näin osallisuuteen vaikuttaviksi tekijöiksi elintason, yhteisyysuhteet ja kuulumisen sekä itsensä toteuttamisen ja tekemisen. (Särkelä-Kukko 2014, 38.) Näiden kautta rakentuu ihmisen oma kokemus osallisuudestaan.

Osallisuuden käsitteen vastinpareiksi nimetään usein osattomuus ja syrjäytyminen. Tämä näkökulma korostuu erityisesti silloin, kun osallisuutta tarkastellaan sosiaalipoliittisesta näkökulmasta. Tällöin osallisuus yhdistyy ajatukseen kansalaisten oikeuksista osallistua ja integroitua yhteiskuntaan. Ajatuksena on, että valtiolla on velvollisuus mahdollistaa kansalaisten osallistuminen ja puuttua sosiaaliseen epätasa-arvoon tukemalla ulkopuolelle jääneiden väestöryhmien osallisuutta erilaisin toimin, ja näin ehkäistä kansalaisten syrjäytymistä. (Leemann ym. 2015, 1–2.) Raivio ja Karjalainen (2013) ovat hyödyntäneet tätä näkökulmaa nimeämällä osallisuuden osa-alueiden rinnalle syrjäytymisen ulottuvuudet. Taloudellisen osallisuuden vastapari on heidän mukaansa taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus sekä turvattomuus. Toiminnallisen osallisuuden vastapari on vieraantuminen omasta elämästä ja muiden objektiksi asettuminen. Yhteisöllisen osallisuuden vastapari taas on vetäytyminen muista ja osattomuus yhteiskunnassa. (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.) Syrjäytymistä ehkäiseviksi toimiksi nimetään usein asioita kuten työllisyyden edistäminen, toimeentulon takaaminen ja riittävät palvelut (Leemann ym. 2015, 7–8). Nämä ovat kaikki tärkeitä toimia osana yhteiskuntaa, mutta haasteeksi nousee aidon osallisuuden tukeminen osana näitä toimintoja.

Vaikka Allardtin teoriaan pohjautuva jaottelu toistuu suomalaisessa kirjallisuudessa, osallisuuden käsitteelle on luotu myös toisenlainen uudempi viitekehys. Anna-Maria Isola kollegoineen (2017) määrittelevät osallisuuden yksilön kuulumiseksi kokonaisuuteen, jossa ihminen pääsee käsiksi erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuus on sitä, että ihminen voi itse vaikuttaa omaan elämäänsä, vaikuttaa siihen liittyviin toimintoihin ja jossakin määrin myös ihmisten välisiin yhteisiin asioihin. Heidän luomansa viitekehys jakautuu kolmeen osaan, jotka kuvastavat edellä mainittuja asioita. Osa-alueita ovat (1) osallisuus omassa elämässä, (2) osallisuus vaikuttamisen prosesseissa sekä (3) osallisuus paikallisesti. Osallisuus omassa elämässä on ihmisen omat

mahdollisuudet tehdä päätöksiä oman elämänsä suhteen, kun taas osallisuus vaikuttamisen prosesseissa kuvastaa mahdollisuuksia vaikuttaa yksilön itsensä ulkopuolelle, esimerkiksi palveluihin tai yhteiskuntaan yleisesti. Osallisuus paikallisesti taas on mahdollisuuksia liittyä vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin ja osallistua yhteisen hyvän ja yhteisten merkityksien luomiseen. (Isola ym. 2017, 5.) Näin ollen osallisuus paikallisesti on lähellä Raivion ja Karjalaisen (2013) yhteisöllisen osallisuuden ulottuvuutta. Isolan ym. (2017) mallissa korostuu ajatus siitä, että osallisuuden eri osa-alueet ovat yhteydessä toisiinsa ja vaikuttavat toistensa toteutumiseen (Isola ym. 2017, 23). Esimerkiksi yhteisyyssuhteet luovat toimeentuloa ja vahvistavat yksilön toimijuutta ja valtaa omassa elämässä. Huomion arvoista on myös se, että Isolan ym. jaottelussa elintason liittyvät tekijät kuten toimeentulo ja turvallisuus on sijoitettu hyvinvoinnin lähteiksi, jotka saavutetaan osallisuuden avulla (Isola ym. 2017, 3) kun taas Raivion ja Karjalaisen mallissa samat asiat on sijoitettu osallisuutta tuottaviksi asioiksi (Raivio & Karjalainen 2013, 16). Tämä kuvastaa osallisuuden prosessin vastavuoroista luonnetta. Hyvinvoinnin voidaan katsoa tuottavan osallisuutta ja osallisuus itsessään tuottaa hyvinvointia.

Kun osallisuutta tarkastellaan yksilön kokemuksena ja tunteena, on tärkeää kiinnittää huomiota siihen henkiseen voimaan, joka ajaa yksilöä eteenpäin ja edesauttaa näin osallisuuden kokemusten syntyä. Päivi Rouvinen-Wilenius kollegoineen (2011) puhuu tällaisesta yksilön voimaantumisenesta jopa osallisuuden edellytyksenä. Voimaantuminen tapahtuu usein vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin, jolloin koettu yhteys toisiin antaa yksilölle voimaa toimia osana yhteisöä ja valaa uskoa ihmiseen itseensä myös muissa asioissa. Voimaantumisen kautta ihmisen päätöksentekotaidot ja oman elämän ohjaamisen kyvyt paranevat, mikä edesauttaa osallisuuden tunteen kehittymistä ja ihmisen toimijuutta. (Rouvinen-Wilenius ym. 2011, 50–52.) Voimaantumisen käsite on suomennos englanninkielisestä termistä *empowerment*, jonka osa tutkijoista on kääntänyt voimaantumisen sijaan valtautumiseksi tai valtaistumiseksi. Voimaantumisen käsite edustaa yksilön sisäistä positiivista voimantunnetta (Siitonen 1999, 61), kun taas valtaistumisen käsite korostaa yksilön saavuttamaa ja omistamaa valtaa (Siitonen 1999, 84). Molemmat näkökulmat, sekä voimaantuminen että valtaistuminen ovat yhteydessä osallisuuteen. Valta ja vaikutusmahdollisuudet mahdollistavat yksilön osallisuuden (Isola ym. 2017, 25) ja voimaannuttava voimantunne taas ylläpitää yksilön aktiivista toimijuutta mikä edesauttaa osallisuuden syntyä ja jatkuvuutta (Rouvinen-Wilenius ym. 2011, 50). Valtaistumisen,

voimaantumisen ja osallisuuden voidaan katsoa kytkeytyvän toisiinsa vastavuoroisella tavalla, edistäen toinen toisiansa.

Edellä kuvailemieni määritelmien mukaan osallisuus paikantuu yksilön omaksi tunteeksi ja subjektiiviseksi kokemukseksi. Tällainen osallisuus on lähtöisin yksilöstä itsestään, se on kokemus johonkin kuulumisesta ja toisaalta kokemus omista vaikutusmahdollisuuksista itseensä ja itsensä ulkopuolelle. Toisaalta osallisuus ei ole vain yksilön oma kokemus, vaan konkreettisia mahdollisuuksia toimia omassa elämässä ja osana yhteiskuntaa sekä mahdollisuuksia päästä kiinni hyvinvoinnin lähteisiin. Osallisuus ei ole ihmisen pysyvä ominaisuus vaan prosessi, jossa osallisuuden kokemukset vaihtelevat ja osallisuuden toteutumiseen voidaan katsoa liittyvän voimaantumisen ja valtaistumisen elementit, jotka muotoutuvat vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin ja yhteisöön. Osallisuuden käsitteen vastakohtana voidaan nähdä syrjäytyminen yhteiskunnasta ja vieraantuminen omasta toimijuudesta. Yksilön saavuttaman hyvinvoinnin voidaan katsoa mahdollistavan osallisuuden kokemukset.

Osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä on pyritty jaottelemaan eri ulottuvuuksiin, jotta käsitteen sisältöihin olisi helpompi päästä kiinni. Käytän tällaista jaottelua tutkielmani pohjana tarkastellessani yhteisöasumisen vaikutuksia ikääntyneiden osallisuuteen. Yhdistän Raivion ja Karjalaisen sekä Isolan kollegoineen tekemät jaottelut kahden osa-alueen suhteen ja nimeän ne Raivion ja Karjalaisen mukaan (1) toiminnalliseksi osallisuudeksi ja (2) yhteisölliseksi osallisuudeksi. Sovellan toiminnalliseen osallisuuteen Isolan ym. osallisuus omassa elämässä -kategorian sisältöjä ja yhteisölliseen osallisuuteen Isolan ym. paikallisen osallisuuden sisältöjä. Koen että tällainen teorioiden yhdistäminen tekee osallisuuden tarkastelusta monipuolisemman. Sivuan tekstissäni myös Raivion ja Karjalaisen kolmannen osa-alueen, taloudellisen osallisuuden sisältöjä, mutta en tarkastele tätä osa-aluetta erikseen.

2.5 Ikääntyneiden osallisuus

Kuten olen yllä todennut, osallisuudessa keskeistä on yksilön toimijuuden ja vaikutusmahdollisuuksien toteutuminen sekä mahdollisuus päästä jäseneksi yhteisöihin tai yhteiskuntaan yleisesti. Ikääntyminen ja vanhuus luovat uuden kontekstin näiden asioiden toteutumiselle. Asiaa voi tarkastella Raivion ja Karjalaisen (2013) tavoin hyvinvoinnin toteutumisen kautta, sillä ajatuksella, että toteutunut hyvinvointi mahdollistaa myös

osallisuuden. (Raivio & Karjalainen 2013, 15–17.) Ikääntyneiden hyvinvointia ja terveyttä lähestytään usein toimintakyvyn käsitteen avulla, joka määritellään usein ihmisen kyvyksi selviytyä arkielämässään yksilöä itseään tyydyttävällä tavalla siinä elinympäristössä, jossa hän elää (Sainio ym. 2013, 56). Gerontologinen tutkimus on perinteisesti keskittynyt ikääntymisen terveyden ja toimintakyvyn fyysiseen puoleen, jolloin niin psyykkinen kuin sosiaalinenkin puoli ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Kehitystä on kuitenkin tapahtunut ja toimintakyvyn käsite on laajentunut käsittämään myös psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä ja sosiaalinen toimintakyky ei sisällä enää vain ihmisen vuorovaikutussuhteita vaan myös ymmärryksen yksilön mahdollisuuksista toimia osana yhteisöä ja yhteiskuntaa. (Jyrkämä 2007, 198–201.) Ikääntyneet ihmiset ovat moninainen joukko samaan ikäluokkaan kuuluvia ihmisiä, joiden yksilölliset ominaisuudet, elämäntilanteet ja sosioekonominen asema vaihtelevat laajasti. Toimintakyvyn käsitteen kautta voidaan kuitenkin mainita joitakin koko ikäryhmän hyvinvointiin ja sitä kautta osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä.

Ikääntyminen vaikuttaa fyysiseen toimintakykyyn toisaalta ihmiskehon luonnollisten vanhenemisprosessien kautta, ja toisaalta erilaisten sairauksien seurauksena. Ikääntyminen ja vanhuus eivät tarkoita automaattisesti sairauksia ja huonoa terveyttä, mutta sairastumisen riski kasvaa huomattavasti iän myötä (Sainio ym. 2013, 64). Yli 75-vuotiaista suomalaisista yli kahdella kolmasosalla on jokin pitkäaikaissairaus (Sainio ym. 2013, 51). Luonnollisiin vanhenemisprosesseihin taas liittyy monenlaisia kehollisia muutoksia, kuten muutokset lihasmassassa, tasapainossa, verenkierrössä sekä näössä ja kuulossa (Heikkinen 2013, 394). Fyysisen toimintakyvyn keskeinen osa-alue on liikkumiskyvyn säilyminen (Sainio ym. 2013, 56). Sairaudet ja fyysisen toimintakyvyn muutokset vaikuttavat laajasti ikääntyneiden hyvinvointiin haastamalla elämän hallittavuutta, ennakoitavuutta ja mahdollisuuksia elää sellaista elämää kuin ihminen itse toivoo. Toisaalta on muistettava, että sairas ja toimintarajoitteista kärsivä ikääntynyt voi kokea fyysisen toimintakykynsä, hyvinvointinsa ja osallisuutensa riittäväksi, jos tyydyttävä arkielämä onnistuu ongelmista huolimatta. Yksi tapa edistää ikääntyneiden fyysistä toimintakykyä, on vaikuttaa ikääntyneiden ympäristöihin tekemällä niistä paremmin yhteensopivia ikääntyneiden toimintakyvyn kanssa esimerkiksi kiinnittämällä huomiota ympäristön esteettömyyteen (Heikkinen 2002, 29).

Sosiaaliseen toimintakykyyn ikääntyminen vaikuttaa toisaalta vuorovaikutussuhteissa tapahtuvien muutosten kautta, ja toisaalta sen kautta, millaisen roolin ympäröivä yhteiskunta

antaa ikääntyneelle väestölle (Tiikkainen 2013, 284–286). Sosiaalisessa verkostossa tapahtuu usein muutoksia eläkkeelle jäämisen myötä, ja myöhemmällä iällä erityisesti oman ikäisten läheisten menettämisen riski kasvaa. Sosiaalisen verkoston muutokset ovat luonnollisesti hyvin yksilöllisiä ja sosiaalinen verkosto voi myös laajentua. (Tiikkainen & Lyyra 2007, 71.) Samoin psyykkisen toimintakyvyn muutokset ja vaikutukset hyvinvointiin ovat hyvin yksilöllisiä ja vaihtelevat ikääntyneiden välillä laajasti. Psykkistä terveyttä ja toimintakykyä haastavat vanhuudessa erityisesti yksinäisyyden yleistyminen ja haasteet sopeutua omaan vanhenemiseen. (Eloranta & Punkanen 2008, 16.) Kulttuurimme kautta syntyvä vanhuuskuva sen sijaan koskettaa kaikkia ikääntyneitä ja luo kontekstin ikääntyneiden hyvinvoinnille ja osallisuudelle. Ikääntyneisiin kohdistuvat odotukset ovat osin ristiriitaisia keskenään, koska toisaalta vanhuuteen suhtaudutaan epäluuloisesti ja jopa pelokkaasti, kun taas toisaalta ikääntyneiltä on alettu odottaa uudenlaista aktiivista vanhenemista ja vastuunottoa omasta elämästä (Jyrkämä 2014, 307). Keskeinen kysymys on, näkeekö yhteiskunta vanhuuden vetäytymisen ja passivoitumisen aikakautena, vai mahdollisuutena löytää uudenlaista tasapainoa, sopeutumista ja aktiivisuutta osana yhteiskuntaa (Jyrkämä 2014, 293–294).

Vaikka ikääntyneiden kohdalla osallisuuden käsitettä käytetään harvoin niin yleisessä keskustelussa kuin tutkimuksissakin, huomattavaa on, että vanhat ihmiset on nimetty yhdeksi osattomuuden riskiryhmäksi. Heitä useammin mainitaan kuitenkin työttömät, köyhät, maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt. (Leemann ym. 2015, 7.) Suomen terveyden ja hyvinvoinninlaitos on nimennyt ikääntyneiden syrjäytymisen riskitekijöiksi köyhyyden, vähäisen koulutuksen, vammaisuuden, mielenterveyden ongelmat, alentuneen toimintakyvyn ja heikon turvaverkoston. (THL, 2020.) Kun osallisuus nähdään syrjäytymisen vastinparina, voidaan sanoa, että nämä samat asiat vaarantavat myös ikääntyneiden osallisuuden kokemusten syntyminen. Heikoimmassa asemassa osallisuuden suhteen ovat ne ikääntyneet, joiden elämässä toteutuu useampi yllä mainituista riskitekijöistä. Gerontologisen sosiaalityön tehtäviä ovat avunanto ikääntyneiden ihmisten moninaisissa elämäntilanteissa sekä ikääntyneiden oman kykenevyyden, ongelmanratkaisutaitojen ja toimijuuden vahvistaminen. Tällöin voidaan puhua myös ikääntyneen voimaannuttamisesta ja valtaistamisesta omaan elämään vaikuttamisessa. Yksi sosiaalityön tärkeistä ikääntyneiden osallisuutta edistävästä tehtävistä on myös ikääntyneiden ihmisten aseman puolustaminen osana yhteiskunnan toimintaa. (Koskinen ym. 2013, 450–451.)

3 TIEDONHAUN KUVAUS

Käytin tiedonhaussa apuna Jyväskylän Yliopiston JYKDOK tietokantaa. Tein tiedonhakua sekä yliopiston kirjaston omasta kokoelmasta että kotimaisten artikkelien ARTO-tietokannasta. Etsiessäni tietoa ikääntyneiden yhteisöasumisesta käytin hakutermejä: *ikääntynyt, ikäihminen, vanhus, yhteisöasuminen* sekä *yhteisöllinen asuminen*. Lisäksi etsin tietoa ProQuestin kansainvälisestä tietokannasta englanninkielisillä hakutermeillä: *elderly, senior, cohousing, co-operative housing ja collaborative housing*. Hyödynsin hakutermejä luodessani MOT-sanakirjaa, jonka avulla löysin synonyymeja ja englanninkielisiä vastineita hakutermeilleni. Seuraavaksi kuvaan tiedonhaun prosessiani tarkemmin.

Hain tietoa ensin Jyväskylän Yliopiston omasta kokoelmasta ja sain seuraavia tuloksia. Hakusana *yhteisöasuminen* tuotti 272 hakutulosta, joista kirjoja ja kirjanosia oli 192 ja lehtiartikkeleita 20. Hakutuloksessa ei ollut muutosta, kun käytin termiä *yhteisöllinen asuminen*. Seuraavaksi muodostin erilaisia hakulausekkeita, joiden yhteydessä käytin * merkkiä lyhentämään sanoja, etteivät taivutusmuodot rajaisi hakutuloksia pois. Hakulauseke *ikääntyneet JA yhteisöasuminen* tuotti 33 hakutulosta, joista kirjoja ja kirjanosia oli 25 ja artikkeleita kaksi. Lauseke *vanhukset JA yhteisöasuminen* tuotti 40 hakutulosta, joista kirjoja ja kirjanosia oli 32 ja artikkeleita yksi. Hakulauseke *ikäihmiset JA yhteisöasuminen* tuotti taas 30 hakutulosta, joista kirjoja ja kirjanosia oli 25 ja artikkeleita ei yhtään. Näiden hakujen avulla sain perustietoa ikääntyneiden yhteisöasumisesta Suomessa, mutta en löytänyt toivomiani tieteellisiä tutkimuksia. Seuraavaksi keskitinkin tiedonhakuni kotimaisten artikkelien ARTO-tietokantaan, käyttäen samoja hakulausekkeita kuin edellä. Hakulausekkeella *ikääntyneet JA yhteisöasuminen* löytyi 151 artikkelia, lausekkeella *vanhukset JA yhteisöasuminen* löytyi 148 artikkelia, ja lausekkeella *ikäihmiset JA yhteisöasuminen* löytyi 142 artikkelia. En löytänyt riittävästi yhteisöasumista käsitteleviä tutkimuksia näillä hauilla, joten päätin hakea seuraavaksi kansainvälistä tietoa.

Käytin kansainvälisten lähteiden etsimiseen ProQuestin tietokantaa ja englanninkielisiä hakutermejä. Rajasin hakuni koskemaan vain vertaisarvioituja englanninkielisiä artikkeleita. Hakulausekkeista *elderly AND cohousing* tuotti 14 hakutulosta, *elderly AND co-operative housing* tuotti 59 hakutulosta ja *elderly AND collaborative housing* tuotti 397 hakutulosta. Hakulauseke *senior AND cohousing* tuotti 25 hakutulosta, lauseke *senior AND co-operative housing* tuotti 50 hakutulosta ja lauseke *senior AND collaborative housing* tuotti 496

hakutulosta. Käytin myös hakulauseketta *cohousing AND social inclusion* löytääkseni osallisuutta koskevaa aineistoa, mutta hakutuloksia tuli vain kuusi eikä osallisuus ollut näissä lähteissä keskeisessä asemassa.

Kansainvälisen tietokannan avulla löysin vertaisarvioituja tieteellisiä artikkeleita ikääntyneiden yhteisöasumisesta. Valitsin yleisesti yhteisöasumista käsitteleviä tutkimuksia, koska en löytänyt suoraan ikääntyneiden yhteisöasumista ja osallisuutta käsittelevää aineistoa. Päätin poimia näistä artikkeleista yhtymäkohtia osallisuuteen osallisuuden teoriapohjan avulla. Tutustuin tutkimuksiin lukemalla tiivistelmiä, joiden avulla päättelin, tarjosiko artikkeli tutkimuskysymyksen kannalta oleellista tietoa. Kiinnitin erityisesti huomiota käsitellyn yhteisöasumisen laatuun, ja siihen että se vastasi mahdollisimman hyvin omaa määritelmäni yhteisöasumisesta, jossa ikääntyneet ovat aktiivisessa roolissa. Täydensin myös tutkimusaineistoani lukuprosessin aikana poimimalla jo löytämistäni artikkeleista keskeisiltä vaikuttavista lähteistä. Lopulliseksi aineistokseni valikoitui seitsemän kansainvälistä ja kolme suomalaista tutkimusartikkelia. Käsittelemäni kansainväliset artikkelit ovat Alankomaista, Ranskasta, Yhdysvalloista, Kanadasta ja Etelä-Koreasta. Yksi artikkeleista käsittelee yhteisöasumista, jossa on mukana asukkaita myös muista ikäryhmistä, mutta aihetta tarkastellaan ikääntyneiden asukkaiden näkökulmasta. Muut artikkelit pohjautuvat yhteisöasumiseen, jossa on mukana vain ikääntyneitä henkilöitä.

4 TOIMINNALLINEN OSALLISUUS

Raivion ja Karjalaisen (2013) mukaan toiminnallinen osallisuus pitää sisällään yksilön toimijuuden ja valtaistumisen omaan elämään vaikuttamisessa (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17). Tällaisesta osallisuudesta voidaan puhua myös yksilön osallisuutena omassa elämässään, yksilön päätösvaltana omiin asioihin sekä mahdollisuuksina säädellä omaa olemistaan ja tekemistään (Isola ym. 2017, 5). Seuraavaksi tarkastelen yhteisöasumisen yhteyksiä ikääntyneiden toiminnalliseen osallisuuteen. Aloitan tarkasteluni ikääntyneiden päätösvallasta omaan elämään ja yhteisöasumisen suhteesta tähän päätösvalttaan. Luvun loppuosassa taas käsittelen yhteisöasumista ja ikääntyneiden osallisuutta toimijuuden ja yksilön voimaantumisen näkökulmasta.

4.1 Päätösvalta ja omaan elämään vaikuttaminen

Yhteisöasuminen on ikääntyneille poikkeuksellinen asumisvalinta, joka edustaa tarkkaan harkittua päätöstä (Labit 2015, 39). Tämän päätöksen tekeminen edellyttää ikääntyneiltä ihmisiltä riittäviä fyysisiä, psyykkisiä ja taloudellisia resursseja (Laurinkari ym. 2005, 11) joten se, että ikääntyneellä on mahdollisuus tällaiseen päätökseen, kertoo yhteisöasumisen valinneiden ikääntyneiden jo omistamasta vallasta ja vaikutusmahdollisuuksista omaan elämään. Ikääntynyt ihminen on voinut itse pohtia elämäntilannettaan, ja tehdä itsenäisiä päätöksiä hyvän elämän edistämiseksi. Syyt yhteisöasumisen valitsemisen taustalla ovat kirjavat, mutta niissä näyttäisi toistuvan halu elää ympäristössä, joka sopii paremmin yhteen oman elämäntilanteen ja omaan ikääntymiseen liittyvien haasteiden kanssa. Suomen ympäristöministeriön rahoittamassa hankkeessa *Senioritalo ikääntyneen asumisvaihtoehtona (2005)* selvisi, että käytännöllisiä syitä tämän asumisvaihtoehdon valitsemiseen olivat oman tai puolison heikentynyt terveydentila ja toimintakyky, aiemman asunnon esteettömyyden ongelmat ja halu päästä lähemmäs palveluja. Taustalla oli myös vahva halu saada seuraa ja yhteistä toimintaa, sekä yksinäisyydeltä ja turvattomuudelta välttyminen. (Laurinkari ym. 2005, 48–49.) Toiveet paremmasta turvallisuudesta, lisääntyneistä sosiaalisista kontakteista ja sosiaalisesta tuesta sekä yksinäisyydestä eroon pääseminen toistuvat tutkimuksissa yhteisöasumisen valitsemisen taustasyinä (Rusinovic ym. 2019, 4; Labit 2015, 41; Jolanki & Vilkkonen 2015, 117). Yhteisöasumisen valitsemisen taustalla voi olla myös ennen kaikkea halu elää omanlaista elämää tai jopa toivomus välttää hoitokotiin joutuminen (Puplampu ym. 2019, 12–14). Suomalaisessa kartoituksessa senioritalon valinneet ikääntyneet olivat huomattavan kriittisiä tavallista palvelutaloasumista kohtaan (Laurinkari ym. 2005, 47). Yhteisöasumisen valinneet pyrkivät omilla valinnoillaan vaikuttamaan omaan vanhuuteensa, ja ilmentävät näin toiminnallisen osallisuuden toteutumista.

Yhteisöasuminen ei vain ilmennä päätösvallan ja toiminnallisen osallisuuden toteutumista, vaan se voi olla myös otollinen ympäristö näiden asioiden jatkuvuudelle. Mahdollisuus vaikuttaa omaan elinympäristöön on yhteisöasumisen keskeisiä hyviä puolia (Labit 2015, 41) ja onnistunut yhteisö jopa edellyttää asukkaiden vahvaa osallistumista niin yhteisön suunnitteluun kuin kehittämiseenkin (Choi 2004, 1218). Tilaisuuksiin, joissa päätetään yhteisistä asioista, osallistutaan usein kohtuullisen hyvin, esimerkiksi Jung Shin Choin tutkimuksessa lähes kahdeksankymmentä prosenttia asukkaista osallistui tällaisiin

tilaisuuksiin säännöllisesti. (Choi 2004, 1203.) Kun asukkaat pääsevät vaikuttamaan kotinsa ja ympäristönsä toimintoihin, asukkaiden tyytyväisyys omaan ympäristöön ja oman kodin toimivuuteen luonnollisesti kasvaa (Tyvimaa 2010, 207–208). Näin ikääntynyt voi itse vaikuttaa oman osallisuutensa jatkuvuuteen luomalla ympäristöjä, jotka vastaavat ikääntyneen omia tarpeita. Asiaa voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, että asuinyhteisö, jota ikääntynyt henkilö on ollut rakentamassa, on usein hyvin selkeä ja ymmärrettävä toimintaympäristö ikääntyneelle itselleen. Isolan ym. (2017) mukaan juuri tällaiset ymmärrettävät ympäristöt ovat tärkeä edellytys yksilön toteutuvalla osallisuudella (Isola ym. 2017, 5). Ajatus tulevaisuudesta tavallisen palveluasumisen piirissä voi sen sijaan näyttäytyä ymmärrettävän ja hallittavan ympäristön vastakohtana, tilanteena, jossa oma autonomia ja mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämään ovat uhattuna.

Ikääntyneet ovat usein hyvin tyytyväisiä päätökseensä muuttaa asumisyhteisöön, ja tällainen tyytyväisyys voi vahvistaa kokemusta siitä, että omaan elämään voi ja kannattaa pyrkiä vaikuttamaan. Esimerkiksi Choin (2004) ja Anne Glassin (2013) tutkimuksissa lähestulkoon kaikki vastaajat olivat valmiita suosittelemaan yhteisöasumista muille ikääntyneille (Glass 2013, 361). Choin tutkimuksessa 73 prosenttia vastaajista koki, että ennen muuttamista asetetut odotukset olivat täyttyneet hyvin ja valtaosa muista vastauksista sijoittui kategoriaan, jossa asuminen oli jäänyt vain hieman odotuksista (Choi 2004, 1211). Samassa tutkimuksessa vain viisi prosenttia vastanneista kertoi harkinneensa tosissaan yhteisöstä pois muuttamista (Choi 2004, 1216). Toisaalta, vaikka tyytymättömien joukko on pieni, heidän kokemuksiaan ei tule ohittaa. Osa tutkimuksista on osoittanut, että yhteisö voi olla uhka yksilön autonomialle ja vapaudelle tehdä päätöksiä oman elämänsä suhteen. Yhteisössä elämiseen ja yhteishengen säilyttämiseen liittyy aina kompromissien tekemisen vaatimus yhteisen hyvän nimissä. Asukkaat, joiden on vaikea ottaa muut huomioon ja joustaa omissa toiveissa, voivat kokea yhteisön hyvinkin rajoittavaksi. (Puplampu ym. 2019, 12.) Esimerkiksi Outi Jolankin ja Anni Vilkon (2015) tutkimuksessa osa asukkaista kritisoi yhteisiä sääntöjä ja rajoitteita, ja kokivat että ne rajoittivat heidän vapauttaan elää niin kuin haluavat. Jolanki ja Vilko toteavatkin, että yhteisöasuminen on jatkuvaa tasapainoilua individualismin ja kollektivismen välillä. (Jolanki & Vilko 2015, 121.) Ne iäkkäät, jotka kokevat oman autonomian toteutumisen hyvin tärkeäksi kaikilla elämän osa-alueilla, voivat kokea yhteisön kaventavan omia vaikutusmahdollisuuksia omaan elämään liian paljon. Tällaisissa tilanteissa on perusteltua sanoa, että yhteisöasuminen voi heikentää ikääntyneen kokemuksia omasta päätösvallasta ja toiminnallisesta osallisuudesta.

Toiminnallista osallisuutta ja päätösvallan säilymistä omassa elämässä voidaan tarkastella myös ikääntyneiden terveyden ja toimintakyvyn säilyvyyden näkökulmasta. Osallisuus kytkeytyy terveyteen ja toimintakykyyn vastavuoroisella tavalla. Osallisuus voidaan nähdä voimavarana, joka tukee monipuolisesti terveyttä ja toisaalta hyvä terveys ja toimintakyky edistävät osallisuuden toteutumista. Osallisuutta kokeva henkilö on myös usein fyysisesti aktiivisempi kuin ihminen, jolla osallisuuden kokemukset ovat vähäiset. (Rouvinen-Wilenius ym. 2011, 56–57.) Ikääntyessä terveyden, toimintakyvyn ja osallisuuden tasapaino joutuu koetukselle, sillä muutokset omassa kehossa ja toimintakyvyssä kuuluvat väistämättä vanhuuteen ikävaiheena. Osallisuuteen terveys ja toimintakyky kytkeytyvät erityisesti fyysisen esteettömyyden toteutumisen kautta. Fyysinen esteettömyys tarkoittaa sitä, etteivät rakenteelliset esteet rajoita ikääntyneen arkielämää tai osallistumista asioihin, joihin halutaan osallistua. Fyysistä esteettömyyttä voidaan edistää kehittämällä ympäristöjä ja toimintatapoja ikääntyneille sopiviksi tai tarjoamalla oikeanlaisia apuvälineitä tai toisen ihmisen apua. (Särkelä-Kukko 2016, 8.) Yhteisöasumisen keskeiseksi eduksi on mainittu juuri esteettömyyden toteutuminen ja ikääntyneille sopivat ympäristöt (Puplampu ym. 2019, 14). Asukkaiden toimintakyvyn kanssa yhteensopiva ympäristö ja fyysinen esteettömyys tukevat ikääntyneiden toiminnallisen osallisuuden jatkuvuutta. Toisaalta jos ikääntyneen toimintakyvyssä tapahtuu muutoksia huonompaan suuntaan asumisen aikana, asumisyhteisön haasteeksi tulee tähän muutokseen vastaaminen (Rusinovic ym. 2019, 7). Ikääntyneen asukkaan päätösvalta ja osallisuus vaarantuvat, jos yhteisön tarjoama elinympäristö ei ole yhteensopiva asukkaan toimintakyvyn kanssa. On esitetty arvioita, ettei yhteisöasuminen sovi kovin iäkkäille tai huonokuntoisille ihmisille ja että asukkaiden ikääntymiseen tulisi ainakin varautua jo yhteisön suunnitteluvaiheessa (Rusinovic ym. 2019, 9).

Käsittämäni ikääntyneiden yhteisöasumista koskevat tutkimukset antavat myös joitakin viitteitä sen suhteen, että yhteisö voi edistää parempaa terveyskäyttäytymistä ja sitä kautta parempaa terveyttä ja toimintakykyä. Vivian Puplampun ja kollegoiden (2019) tutkimuksessa ikääntyneet asukkaat kokivat, että yhteisöön liittyvät yhteiset aktiviteetit olivat lisänneet omaa liikumista ja sitä kautta parantaneet heidän fyysistä terveyttään (Puplampu ym. 2019, 13). Glassin (2013) tutkimuksessa osa asukkaista kertoi, että yhteisö oli vaikuttanut positiivisesti heidän ruokavalioonsa ja siihen, kuinka paljon he liikkuivat. Yhteisö oli antanut oman terveyden edistämiseen sopivasti kannustusta. (Glass 2013, 360.) Yhteisöasumisen vaikutuksista ikääntyneiden terveyskäyttäytymiseen ei kuitenkaan ole

riittävästi tutkimustietoa. Sen sijaan voidaan olettaa, että yhteisöasumisen tarjoama yhteisöllisyys itsessään tukee ikääntyneiden fyysistä terveyttä ja toimintakykyä ja sitä kautta toiminnallisen osallisuuden jatkuvuutta. On esitetty arvioita, että yhteisön antama käytännöllinen tuki auttaa ikääntyneitä elämään itsenäistä elämää pidempään ja voi näin ollen hidastaa virallisen avun tarvetta (Choi 2004, 1218). Gerontologiset tutkimukset ovat myös osoittaneet, että jo pelkästään toimivat ja laadukkaiksi koetut ihmissuhteet ja sosiaalisen tuen mahdollisuus edistävät ikääntyneiden fyysistä terveyttä esimerkiksi ehkäisemällä sairastumista ja edistämällä sairauksista paranemista. (Tiikkainen & Lyyra 2007, 71–72). Näin ollen on mahdollista, että yhteisöasumisen yhteisöllisyys ja yhteisön tarjoamat sosiaaliset suhteet edistävät ikääntyneiden fyysistä terveyttä ja pidempään säilyvää toimintakykyä, ja näin myös osallisuuden jatkuvuutta.

4.2 Asukkaiden toimijuus ja voimaantuminen

Vanhuudesta maalaillaan usein uhkakuvia, joissa toistuu yksinäisyys, avuttomuus ja jopa yhteiskunnasta syrjäytyminen. Tällaisissa mielikuvissa vanhuus näyttäytyy toimijuuden ja osallisuuden vastakohtana, Raivion ja Karjalaisen (2013) kuvailemana vieraantumisenä omasta elämästä ja yksilön asettumisena pelkäksi objektiksi (Raivio & Karjalainen 2013, 17). Yleisessä keskustelussa ikääntyneet voidaan jopa nähdä ikäryhmänä, jolla ei ole enää mitään annettavaa eikä heillä näin ollen ole nähdä olevan tasavertaista asemaa suhteessa muihin yhteiskunnan jäseniin. (Särkelä-Kukko 2016, 8). Yhteisöasumisen valinnut ikääntynyt toimii näitä mielikuvia vastaan, tehdessään suuren muutoksen elämässään ja valitessaan tällaisen epätyypillisen asumismuodon, jossa ikääntyneellä itsellään on aktiivinen rooli. Kyse on toteutuneesta toimijuudesta, Erik Allardtin sanoin yksilön mahdollisuuksista toteuttaa itseään ja toimia osana yhteiskuntaa (Allardt 1976, 46–49). Yhteisöasumisen valitseminen voidaan katsoa edustavan myös ikääntyneen ihmisen voimaantumista omaan elämään vaikuttamisessa. Yhteisöasumisen valitseminen voi olla tarkoituksellinen pyrkimys pois päin vanhuuden uhkakuvista ja halua säilyttää oma rooli yhteiskunnan tasavertaisena jäsenenä. Uudessa mukana oleminen voi olla hyvin innostava kokemus ja yhteisössä asuva ikääntynyt voi tuntea olevansa edelläkävijä, joka näyttää suuntaa toisenlaiselle vanhuudelle (Glass 2013, 360). Erityisesti ne ikääntyneet, jotka ovat olleet mukana luomassa yhteisöä, kokevat usein, että ovat saaneet näin toteuttaa omaa arvomaailmaansa osana yhteiskuntaa (Labit 2015, 39). Yhteisössä ikääntyneelle tarjotaan myös aktiivinen rooli avunantajana muille asukkaille. Tämä on vastakohtainen ympäristö

palvelutaloille ja kotihoidolle, joissa ikääntyneet ovat vain avun vastaanottajia, sen sijaan, että olisivat myös avunantajia. (Jolanki & Vilkkonen 2015, 118.) Tällainen rooli haastaa myös sen ajatuksen, ettei ikääntyneillä olisi enää mitään annettavaa yhteiskunnalle.

Ryhmään kuulumisen ja yhteiset kokemukset antavat yksilölle aivan uudenlaista voimaa ja saavutettu yhteisö voi myös synnyttää yhteistä toimijuutta (Isola ym. 2017). Tätä ilmiötä voidaan kuvailla ryhmästä lähtöisin olevana voimaantumisenä, jossa yhteys muihin antaa yksilöille uskoa itseensä ja vahvistusta omaan toimijuuteensa (Rouvinen-Wilenius 2014, 51–52). Yhteisöasuminen tukee monella tavalla ikääntyneiden omaa toimijuutta yhdessä tekemisen ja yhteisten aktiviteettien kautta. Yhdessä sovitut rutiinit luovat jatkuvuuden tunnetta ja selkeyttä elämään. Yhteys muihin ihmisiin lisää elämän ymmärrettävyyttä ja hallittavuutta, ja yhteisen tekemisen avulla on mahdollista saada uusia näkökulmia ja olla tekemisissä itselle vieraiden asioiden kanssa. Yhdessä tekeminen lisää myös luovuutta ja luovuus auttaa oman elämän ratkaisujen pohtimisessa ja vaihtoehtojen punnitsemisessa. Näin sosiaalisten suhteiden kautta ihmiset saavat voimavaroja oman toiminnallisen osallisuuden vahvistamiseen. (Isola ym. 2017, 26–27.) Tämä näkökulma tulee esiin erityisesti Jolankin ja Vilkon (2015) tutkimuksessa, jossa asukkaat kuvailevat sitä, kuinka uusiin ihmisiin tutustuminen ja kokemusten jakaminen opettivat katsomaan asioita uusista näkökulmista. Yhteisössä asuminen ei ole vain toisten samanmielisten ihmisten kanssa olemista, vaan omien ajatusten, kykyjen ja taitojen jakamista aivan uudella tavalla sosiaalisessa ympäristössä. (Jolanki & Vilkkonen 2015, 117.) Yhteisössä asuminen voi parhaimmillaan avartaa omaa ajattelua ja lisätä luovuutta, jotka edesauttavat yksilön omaa toimijuutta ja toiminnallista osallisuutta.

Yhteisöasumisen valitseminen voi edustaa ikääntyneen ihmisen toteutunutta toimijuutta ja voimaantumista omaan elämään vaikuttamisessa, ja aktiivinen yhteisö itsessään usein tukee ja synnyttää uutta yksilön toimijuutta ja toiminnallista osallisuutta. Onnistunut yhteisöasuminen voi jopa edellyttää asukkailtaan juuri tällaista aitoa itsestä lähtöisin olevaa kiinnostusta ja halua panostaa yhteisöllisyyteen ja yhteiseen tekemiseen. (Choi 2004, 1217–1218.) Choin (2004) tutkimusaineistossa oli mukana ihmisiä, jotka eivät itse olleet valinneet yhteisöasumista, vaan he olivat päätyneet tällaiseen asumisratkaisuun osana kunnan järjestämää asumista. Nämä asukkaat osallistuivat huomattavasti vähemmän yhteisiin aktiviteetteihin kuin ne asukkaat, jotka olivat itse valinneet yhteisöllisen asumisen (Choi 2004, 1190) ja passiiviset asukkaat koetaan yhteisössä usein hyvinkin ongelmallisiksi (Glass

2013, 358). Voidaan pohtia, tuleeko näissä tilanteissa esiin ulkoapäin tulevan osallistamisen ja yksilön aidon osallisuuden välinen ero. Vähemmän osallistuvat ikääntyneet on voitu sijoittaa asumisyhteisöön hyvällä tarkoituksella lisätä ikääntyneiden sosiaalisia kontakteja, mutta tällöin pyrkimys osallisuuteen tulee yksilön ulkopuolelta, ei yksilöstä itsestään. Nämä ikääntyneet eivät ole päätyneet yhteisöön oman toimijuuden ja voimaantumisen kautta, jolloin lähtökohdat asumiseen ovat hyvin erilaiset kuin niillä henkilöillä, joilla on vahva itsestä lähtöisin oleva tavoite elää yhteisöllisesti ja toimia tämän tavoitteen eteen.

5 YHTEISÖLLINEN OSALLISUUS

Yhteisöllinen osallisuus on yhteisyyttä ja jäsenyyttä erilaisiin yhteisöihin tai yhteiskuntaan yleisesti (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17). Yhteisöllisestä osallisuudesta voidaan puhua myös paikallisena osallisuutena, yhteiseen hyvään panostamisena ja osallistumisena merkityksellisyyden kokemiseen ja luomiseen. Keskeistä on vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin pääseminen ja niissä olemisen. (Isola ym. 2017, 5.) Seuraavaksi käsittelemme ikääntyneiden yhteisöasumista yhteisöllisen osallisuuden näkökulmasta. Aloitan aiheen tarkastelun kartoittamalla erilaisia tekijöitä, jotka tukevat ikääntyneiden yhteisöllistä osallisuutta osana yhteisöasumista ja siirryn sitten esittelemään yhteisöön liittyviä rajoja, jotka voivat haastaa yhteisöllisen osallisuuden toteutumisen.

5.1 Jäsenyys yhteisössä – yhteistä hyvää luomassa

Ihmisellä on luontainen tarve jäsenyyteen osana sosiaalista verkostoa, jossa hän voi kokea solidaarisuuden, välittämisen ja arvostamisen tunteita. Tällaiset toteutuneet yhteisyyssuhteet ovat ihmiselle tärkeitä resursseja, jotka auttavat toteuttamaan myös muita yksilön tarpeita. (Allardt 1976, 43). Yhteisöasuminen ideana tavoittelee juuri tällaista sosiaalista verkostoa ja asumisyhteisö tarjoaa ikääntyneille aivan uudenlaisen tavan osallistua osana yhteisöä ja osoittaa solidaarisuutta toisia ikätovereita kohtaan (Labit 2015, 42). Yhdessä tekeminen, päivittäinen vuorovaikutus ja toisista välittäminen luovat tunteen yhteisöllisyydestä ja siitä, että kaikki kuuluvat porukkaan. Tunnetta omasta jäsenyydestä vahvistaa usein se, että asukkaat kokevat olevansa hyvin tarvittuja. Sopimus vastavuoroisesta avunannosta antaa jokaisella asukkaalla oman roolinsa toisten auttajina. Parhaimmillaan yhteisö onkin ympäristö, jossa ikääntyneet voivat kokea suurta hyväksyntää, arvostusta ja tasavertaisuutta

omassa elämässään. (Jolanki & Vilkkö 2015, 118–119.) Tällaisen hyvinvoinnin kautta myös ikääntyneiden osallisuuden kokemukset mahdollistuvat.

Osallisuuden toteutumisessa keskeistä ovat yhteisyyssuhteet, jotka lisäävät yksilön merkityksellisyyden ja arvokkuuden kokemuksia (Isola ym. 2017, 23). Vastavuoroinen avunanto ja osallistuminen yhteisön ylläpitoon ovat yhteisen hyvän rakentamista, joka edistää osallisuutta. Jokaisella on oma roolinsa hyvän tuottamisessa. (Isola ym. 2017, 38.) Toiveet paremmasta vanhuudesta, sosiaalisesta tuesta ja yleisesti itselle paremmasta ympäristöstä yhdistävät usein asukkaita, ja näitä tavoitteita tavoitellaan yhdessä. On tosin muistettava, että jokainen yhteisö on erilainen ja yhdessä sovittu asukkaiden osallistumisen taso ja se, kuinka paljon asukkaat todella osallistuvat, vaihtelee yhteisöjen välillä (Choi 2004, 1203). On myös yhteisöistä itsestään kiinni, millaiseksi yhteisö ja yhteisöllisyyden tunne kehittyvät, ja syntykö kokemusta yhteisen hyvän ja jonkin merkityksellisen luomisesta. Yhteisöasumista tutkittaessa on huomattu, että yhteisöllisyyden tunteen kehittymisessä tärkeitä asioita ovat juuri yhdessä tekeminen ja tuen vastavuoroisuus (Jolanki & Vilkkö 2015, 111). Myös osallistumisen vapaaehtoisuus ja asukkaista itsestään lähtöisin oleva osallistuminen vaikuttaisivat olevan onnistuneen yhteisöasumisen perusedellytyksiä, sillä ne pitävät yhteisöllisyyttä ja yhteishenkeä yllä (Labit 2015, 40). Onnistuneesta yhteisöasumisesta ja yhteisöllisyydestä on olemassa paljon hyviä esimerkkejä, mutta on myös viitteitä siitä, että jos yhteisöllisyyteen ei panosteta, yhteisöasuminen ei ole enää niin toimivaa (Labit 2015, 42). Voidaankin sanoa, että yhteisö on hyvin otollinen ympäristö vuorovaikutussuhteille, joissa ikääntynyt voi päästä osalliseksi yhteisen hyvän rakentamiseen ja yhteiseen merkityksellisyyteen, mutta näiden asioiden toteutumista ei voida pitää itsestään selvänä osana yhteisöasumista.

Yhteisöasumisen ja yhteisöllisen osallisuuden kytköksiä voidaan tarkastella myös yhteisön tuottaman hyvinvoinnin kautta, perustuen Raivion ja Karjalaisen ajatukseen hyvinvoinnista osallisuuden mahdollistajana (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17). Jäsenyys yhteisöön tarkoittaa ikääntyneen sosiaalisen verkoston yleistä laajenemista ja sitä kautta vahvempaa turvaverkostoa ikääntyneen elämään (Rusinovic ym. 2019, 4). Heikon turvaverkoston ja yksinäisyyden ollessa ikääntyneiden syrjäytymisen riskitekijöitä, yhteisöasumisen tarjoamien lisääntyneiden sosiaalisten kontaktien voidaan näin ollen katsoa pienentävän syrjäytymisen riskiä. Kun tarkastellaan ikääntyneiden sosiaalisia verkostoja yleisellä tasolla, on todettava, että sosiaalisen verkoston muutokset ikääntyessä ovat hyvin yksilöllisiä.

Eläkkeelle jääminen on konkreettinen muutos, joka tarkoittaa työyhteisöstä pois jäämistä ja tietynlaista asettumista uudelleen elämään. Toisille siirtymä on helpompi ja ihmissuhteita löytyy myös työelämän ulkopuolelta, toisille taas työyhteisö voi jättää taakseen suurenkin aukon, jota on vaikea täyttää. (Saaristo 2011, 133.) Myöhemmin vanhuudessa todennäköisyys sosiaalisen verkoston muutoksille kasvaa oman ikäisten lähteisten kuoleman myötä, mutta muuten muutokset ovat hyvin yksilöllisiä (Tiikkainen & Lyyra 2007, 70–71). Erilaiset elämäntapahtumat kuten avioero, puolison kuolema tai omien lasten kohtaamat vaikeudet ja sitä kautta haasteet antaa ikääntyvälle vanhemmalle apua, ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat ikääntyneen kokemukseen omasta turvaverkosta (Saaristo 2011, 135). Iän myötä erityisesti omat fyysiset rajoitteet, sairaudet ja yksinasuminen synnyttävät toiveita siitä, että lähellä olisi ihmisiä, jotka katsovat perään. Yhteisöasuminen vastaakin usein hyvin ikääntyneiden toiveisiin sosiaalisten yhteyksien lisääntymisestä, ja asukkaat ovat usein hyvin tyytyväisiä yhteisön sosiaaliseen puoleen ja kokevat että yhteisöasuminen tarjoaa heille läheisiä naapurussuhteita, joita varsinkin kaupunkiympäristössä on nykyään vaikea solmia. Osa asukkaista nostaa yhteisön tarjoamat sosiaaliset kontaktit sekä niiden kautta saadun fyysisen ja emotionaalisen tuen jopa yhteisöasumisen suurimmaksi hyödyksi. (Rusinovic ym. 2019, 4–6.)

Yhteisöasuminen edistää ja ylläpitää ikääntyneiden aktiivista elämäntapaa, minkä on todettu vaikuttavan positiivisesti ikääntyneiden yleiseen hyvinvointiin (Tyvimaa 2010, 207). Yhteisöasumisen tarjoamalla sosiaalisilla kontakteilla vaikuttaisi olevan yhteyksiä erityisesti vähäisempään yksinäisyyteen (Rusinovic ym. 2019, 8) ja asukkaiden parempaan mielenterveyteen (Puplampu ym. 2019, 13). Parempaa mielenterveyttä edistävät esimerkiksi yhteisöasumiseen liittyvä sosiaalisen eristäytymisen väheneminen, paremmat sosiaaliset resurssit (Glass 2016, 554), ja vertaistuki, jota yhteisöstä saa oman ikääntymisen hyväksymiseen ja sen kanssa pärjäämiseen (Glass 2013, 360). Keskeinen mielenterveyttä tukeva asia on myös lisääntynyt turvallisuuden tunne. Turvallisuuden kokemus yhteisössä syntyy fyysisen ja henkisen tuen saatavuuden kautta, siitä että asukkaat voivat luottaa saatavilla olevaan käytännön avun lisäksi siihen, että lähellä on joku kenen kanssa voi tarvittaessa jutella (Jolanki & Vilkkio 2015, 117). Yksinäisyyden suhteen yhteisöasuminen vaikuttaisi olevan yhteydessä erityisesti vähäisempään sosiaaliseen yksinäisyyteen (Rusinovic ym. 2019, 10), mikä kertoo toteutuneista mahdollisuuksista olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa, ja eräänlaisesta onnistuneesta liittymisestä sosiaaliseen yhteisöön (Tiikkainen 2011, 67–68). Yhteisön tarjoamat hyödyt: laajempi sosiaalinen

verkosto, vähäisempi yksinäisyys, turvallisuuden tunne ja parempi psyykkinen hyvinvointi, edustavat kaikki hyvinvoinnin lähteitä, jotka mahdollistavat myös osallisuuden kokemukset. Nämä kaikki ovat myös elintasoon liittyviä tekijöitä, joista voidaan puhua Raivion ja Karjalaisen määrittelemänä taloudellisena osallisuutena (Raivio & Karjalainen 2013, 16).

Yhteisölliseen osallisuuteen liittyy Raivion ja Karjalaisen mukaan myös kiinnittyminen eli jäsenyys yhteiskuntaan yleisesti (Raivio & Karjalainen 2013, 16). Ikääntyneiden yhteisöasumista ei ole tutkittu yhteiskunnallisen osallisuuden näkökulmasta, mikä vaikeuttaa aiheen tarkastelua. Kun ajatellaan, että osallisuuden eri osa-alueet ovat yhteydessä toisiinsa ja tukevat toistensa toteutumista (Isola ym. 2017, 23) voidaan esittää olettaus, että yhteisöön kuuluminen ja siinä koettu jäsenyys ja toimijuuden vahvistuminen edesauttavat myös osallisuutta osana yhteiskuntaa. Se, että ympärillä on ihmisiä, jotka hyväksyvät ikääntyneen tarpeelliseksi osaksi joukkoa, voi luoda kokonaisvaltaisen kokemuksen oman olemassaolon tarpeellisuudesta osana joukkoa. Toisaalta on esitetty myös huolta sen suhteen, että asumisyhteisöistä voi muodostua hyvin suljettuja yhteisöjä, varsinkin silloin kun asukkaat ovat hyvin samanlaisia keskenään esimerkiksi iän ja yhteiskuntaluokan perusteella (Labit 2015, 43). Voidaankin kysyä, voiko ikääntyneiden osallisuus osana yhteiskuntaa toteutua, jos ikääntyneet suljetaan tai he itse sulkeutuvat hyvin jyrkästi pois nuorempien seurasta? Yksi vaihtoehto on sellaisten asumisyhteisöjen rakentaminen, joissa on asukkaita laajasti eri ikäryhmistä. Tällöin yhteisöllisyyden eteen voidaan joutua tekemään enemmän töitä, mutta yhteisö voi olla pitkällä tähtäimellä kestävämpi ja tukea solidaarisuutta eri ikäryhmien välillä. (Labit 2015, 43). Eri ikäryhmien välillä koetun solidaarisuuden taas voidaan katsoa vaikuttavan vahvasti siihen millaisen roolin ikääntyneet saavat osana yhteiskuntaa.

5.2 Yhteisön rajat ja haasteet

Yhteisöasumiseen liittyy tiettyjä rajoja, jotka voivat vaikuttaa negatiivisesti ikääntyneiden osallisuuden kokemuksiin. Yksi keskeinen näkökulma on yhteisön jäsenyys ja se, kuinka pysyvää tämä jäsenyys yhteisöasumisen aikana lopulta on. Yksi jäsenyyttä uhkaava tekijä vaikuttaisi olevan ikääntymiseen liittyvät toimintakyvyn ja terveyden muutokset, sillä tutkimuksissa tulee toistuvasti ilmi, että asumisyhteisöjen luonne edellyttää ikääntyneeltä tiettyä terveyden ja toimintakyvyn tasoa (Choi 2004, 1217). Yhteisöjen toiminta perustuu ikääntyneiden omaan aktiivisuuteen ja osallistumiseen, jolloin yhteisö ei toimi, jos sen

asukkaat passivoituvat huonon toimintakyvyn seurauksena. Huonokuntoiset asukkaat jäävätkin usein yhteisön ulkopuolelle. (Labit 2015, 42.) Katja Rusinovicin ja kollegoiden (2019) aineisto osoittaa, että asumisyhteisö ei tarjoa riittävästi tukea paljon tukea tarvitseville asukkaille, ja asukkaat itse asettavat rajoja tuen tarjoamiselle. Yhteisössä vallitsee usein yhteinen selkeä ajatus sen suhteen, ettei varsinainen terveyden hoitaminen kuulu yhteiseen sopimukseen, ja hyvin huonokuntoisten asukkaiden päivittäiset avunpyynnöt koetaan epäoikeudenmukaisiksi. (Rusinovic ym. 2019, 5–6.) Näin ollen yhteisössä voi olla yhteisymmärrys sen suhteen, ettei yhteisöasuminen edusta pitkäaikaista ratkaisua eikä se tule korvaamaan hoitokotia (Labit 2015, 42). Jos iäkkäät huonokuntoiset ihmiset jäävät asumaan yhteisöön, riskinä on, etteivät he enää koe jäsenyyttä yhteisössä, jonka toiveisiin ja vaatimukseen ikääntynyt ei voi enää vastata. Tällöin myös kokemukset omaan elämään vaikuttamisesta ja omasta toimijuudesta kärsivät. Yhteisöstä voi pahimmillaan tulla paikka, jossa ikääntyneen asukkaan sairauden kokemukset jopa korostuvat suhteessa muihin, vahvistaen kokemusta omasta avuttomuudesta ja hankaluuksista vaikuttaa omaan elämään. Koska yhteisöasuminen sopii huonosti huonokuntoisimmille ja vanhimmille ikääntyneille, ei ole syytä väittää, että heidän osallisuuden kokemuksensa toteutuisivat paremmin asumisyhteisössä kuin perinteisessä palvelutalossa tai hoivakodissa.

On tärkeää tarkastella yhteisöasumista ja osallisuutta myös siinä valossa, että yhteisön tuottama hyvinvointi ei ole itsestään selvyyttä ja yhteisö on tietyllä tavalla rajallinen tässä suhteessa. Olen edellisessä alaluvussa esittänyt, että yhteisöasuminen ilmentää ja tuottaa osallisuutta, kun asukkaat yhdessä työskentelevät yhteisen hyvän eteen ja luovat merkityksellisyyden kokemuksia. Tämä vaatii asukkailta kuitenkin yhteisymmärrystä sen suhteen, mitä yhteinen hyvä tarkoittaa ja millaista merkityksellisyyttä yhteisössä pyritään luomaan. Ikääntyneillä itsellään saattaa olla hyvinkin erilaisia toiveita sen suhteen, kuinka paljon yhteistä toimintaa toivotaan ja kuinka paljon itse ollaan valmiita osallistumaan ja auttamaan muita (Choi 2004, 1203). Glassin tutkimuksessa asukkaat kokivat vaihtelevan osallistumisen ongelmallisena, koska se vaikutti nimenomaan vastavuoroiseen avunantoon. Yhteisössä koettiin olevan mukana henkilöitä, jotka olivat tulleet vain ottamaan, eivät antamaan. (Glass 2013, 358.) Tällöin ajatus yhteisestä hyvästä vaarantuu. Huomion arvoista on myös se, että vaikka tavoitteiden ja toimintatapojen suhteen vallitsisi yhteisymmärrys, yhteisöllisyyden tunne on jatkuva prosessi, johon tulee jatkuvasti panostaa (Jolanki & Vilkkö 2015, 120). Uusien asukkaiden saapuminen haastaa yhteisöllisyyden, kun mukaan

tulee ihmisiä, jotka eivät ole olleet alusta asti mukana luomassa ja kehittämässä yhteisöä. Nämä asukkaat eivät ole usein niin sitoutuneita yhteisön ylläpitämiseen, jolloin yhteisöllisyys alkaa muuttua. Vanhemmissa yhteisöissä on havaittu myös se riski, että asukkaat alkavat keskittyä enemmän itseensä, ja yhteisöllisyys ajan myötä hiipuu. (Labit 2015, 41–42.) Tässä tulee esiin yhteisöjen moninaisuus ja toteutumisen kirjo. Onko yhteisöllisyyden rakentaminen todella onnistuttu niin, että se tuottaa pitkällä tähtäimellä hyvinvointia ja osallisuutta?

Yhteisöasumisen on todettu lisäävän ikääntyneiden asukkaiden sosiaalisia kontakteja sekä vaikuttavan positiivisesti ikääntyneiden hyvinvointiin esimerkiksi vähäisemmän yksinäisyyden ja lisääntyneen turvallisuuden tunteen kautta (Rusinovic ym. 2019, 5–7). Asumisyhteisön sosiaalisilla suhteilla on suuri potentiaali muodostua aidoiksi ja läheisiksi ihmissuhteiksi ikääntyneen elämässä, mutta ihmissuhteiden laatu voi kuitenkin vaihdella ja niissä voi ilmetä ristiriitoja. Haasteita voi aiheuttaa yksinkertaisesti tuntemattomiin ihmisiin tutustuminen ja heidän kanssaan oikeiden sosiaalisten toimintatapojen löytäminen (Glass 2013, 359). Yhteisössä asumiseen liittyy myös tietynlaiseen sosiaaliseen kontrolliin tottuminen (Rusinovic ym. 2019, 1) ja tasapainon löytäminen oman yksityisyyden ja yhteisön ylläpidon välillä (Jolanki & Vilkkio 2015, 119). Yhteisöissä on todettu myös ilmenevän negatiivisia sosiaalisia ilmiöitä kuten juoruilua ja konflikteja (Rusinovic ym. 2019, 5). Konflikteja voivat aiheuttaa esimerkiksi yhteisön hallinnolliset asiat, yhteisten asioiden järjestäminen tai yleisesti naapureiden väliset ongelmat kuten yhteisten tilojen siisteys (Labit 2015, 42). Erilaiset konfliktit voivat olla hyvin stressaavia asukkaille, jotka elävät pienessä yhteisössä (Puplampu ym. 2019, 17). Jos yhteisön sosiaalinen ympäristö ei vastaa ikääntyneen odotuksia ja tarpeita, se ei myöskään luonnollisesti tue ikääntyneen yhteisöllistä osallisuutta. Keskeisiksi keinoiksi yhteisöasumisen sosiaalisiin haasteisiin on ehdotettu selkeän yhteisymmärryksen luomista yhteisöön liittyvistä odotuksista, joustavan päätöksenteon opettelu jo yhteisön perustamisvaiheessa (Glass 2013, 363) sekä ulkopuolisen henkilön palkkaaminen selvittämään jo syntyneitä konflikteja (Puplampu ym. 2019, 13).

Lähtökohtaisesti onnistunut yhteisöasuminen vaikuttaisi edellyttävän asukkailta aitoa kiinnostusta ja halua osallistua yhteisölliseen elämään ja ilman tätä halua jäsenyys yhteisössä on haastavaa. Vaikka yleisesti ottaen yhteisöihin ollaan tyytyväisiä, tutkimuksissa esiintyy myös tapauksia, joissa asukkaat ovat muuttaneet pois todettuaan, ettei yhteisöasuminen sovi itselle tai omaan elämäntilanteeseen (Glass 2013, 361). Tällöin tuskin voidaan puhua siitä,

että näiden ihmisten osallisuus olisi toteutunut erityisen hyvin yhteisössä, josta on päätetty lähteä. Onnistunut yhteisöasuminen ja yhteisöllisyys edellyttävätkin asukailtaan lähtökohtaisesti tiettyjä ominaisuuksia, erityisesti riittäviä sosiaalisia taitoja ja joustavuutta suhteessa muihin ihmisiin, jolloin nämä vaatimukset rajaavat osan ikääntyneistä pois. Onkin tärkeää tarkastella aihetta siitä näkökulmasta, kuka lähtökohtaisesti pääsee mukaan yhteisöasumiseen ja osalliseksi sen osallisuutta tuottaviin puoliin, ja ketkä jäävät ulkopuolelle. Kuten olen aiemmin todennut, yhteisön jäsenyyden saavat sellaiset ikääntyneet, jotka täyttävät kohtuullisen avuntarpeen kriteerit ja sopivat näin yhteisön sosiaaliin normeihin kohtuullisesta avunantamisesta. (Rusinovic ym. 2019, 9.) Tällöin asumisyhteisöstä suljetaan pois juuri niitä huonokuntoisia ikääntyneitä, joiden osallisuuden kokemukset ovat lähtökohtaisesti huonon toimintakyvyn takia vaarassa. Tähän ryhmään kuuluvat esimerkiksi kaikista vanhimmat ikääntyneet. Lisäksi on huomattu, että yhteisöstä voi muodostua niin tiivis, että uusien jäsenien on vaikea päästä osaksi yhteisöä. Vaikeuksia tuottavat sosiaalisessa kanssakäymisessä syntyneet epäviralliset säännöt, jotka voivat jakaa uudet ja vanhat asukkaat eri ryhmiin tai pahimmillaan poissulkevat uudet asukkaat kokonaan. (Rusinovic ym. 2019, 5.) Tällainen kehitys on hyvin haasteellista asukkaiden jäsenyyden ja osallisuuden kokemusten kannalta.

Ikääntyneiden yhteisöasumista tarkasteltaessa ei voida ohittaa myöskään sitä, kuinka usein yhteisöissä on hyvin samanlaisia ihmisiä samoista taustoista. Sama ikä, yhteiskuntaluokka ja yhteiset arvot edesauttavat yhteishengen syntyä, mutta liika samanlaisuus kasvattaa suljetun yhteisön riskiä, johon muiden on vaikea päästä mukaan (Labit 2015, 43). Erityisesti asukkaista itsestään lähtöisin olevia yksityisiä yhteisöasumisen projekteja on kritisoitu niiden elitistisestä luonteesta (Labit 2015, 43). Ikääntyneet itse vaikuttavat usein toivovan elämää samanikäisten ja saman henkisten ihmisten kanssa (Choi 2004, 1211), mutta heterogeenisempi yhteisö esimerkiksi iän ja etnisen taustan suhteen voisi vaikuttaa positiivisesti yhteisöjen kestävyteen ja ikääntyneiden kokonaisvaltaisen osallisuuden toteutumiseen (Rusinovic ym. 2019, 9). On myös mahdollista, ettei pienituloisilla ole varaa yhteisöasumiseen erityisesti silloin, jos se edellyttää oman asunnon ostamista vuokraamisen sijaan. Tällöin sosioekonominen tausta voi määrittää yhteisöasumisen mahdollisuuksia. On myös huomattu, että yhteisöasumisen valinneet ikääntyneet ovat lähtökohtaisesti melko terveitä (Puplampu ym. 2019, 16), jolloin voidaan kysyä, onko yhteisöasuminen mahdollista vain ennestään hyvinvointia ja osallisuutta kokeville ikääntyneille eikä niille, joilla on todellinen riski osattomuuteen ja syrjäytymiseen osana yhteiskuntaa. On mahdollista, että

yhteisöasumisen ja sen tuottaman osallisuuden piiriin eivät pääse ne ihmiset, jotka sitä eniten tarvitsisivat.

6 POHDINTA

Olen tarkastellut tutkielmassani yhteisöasumisen vaikutuksia ikääntyneiden osallisuuden kokemuksiin. Tarkasteluni kohteena on ollut erityisesti sellainen yhteisöasuminen, jossa ikääntyneillä on aktiivinen rooli yhteisön luojana, kehittäjänä ja avunantajana toisille asukkaille. Ikääntyneiden yhteisöasumisen ja osallisuuden tarkastelu aiempaan kirjallisuuteen pohjautuen on siinä mielessä haasteellista, että yhteisöasumista koskevaa tutkimustietoa on vain vähän saatavilla eikä tarkkoja tutkimuksia yhteisöasumisen ja osallisuuden yhteyksistä ole. Olen kuitenkin tarkastellut olemassa olevia yhteisöasumista käsitteleviä tutkimuksia osallisuuden teoriapohjan avulla, saaden seuraavia tuloksia. Yhteisöasumisen valitsemisen voidaan katsoa ilmentävän asukkaiden jo toteutuvaa osallisuutta, sillä se edellyttää asukkailtaan ennestään olemassa olevaa hyvinvointia. Kyseinen asumismuoto on marginaalinen ilmiö, jonka valitseminen on mahdollista vain niille ikääntyneille, joilla on riittävät fyysiset, psyykkiset ja taloudelliset resurssit. Yhteisöasumisen valinneiden henkilöiden voidaan katsoa omistavan tietynlaista toimijuutta, valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia omaan elämäänsä, joiden kautta osallisuus on mahdollistunut. Yhteisöasumisen voidaan katsoa myös tukevan tämän osallisuuden jatkuvuutta ja olevan otollinen ympäristö uudenaikaisilla entistä vahvemmille osallisuuden kokemuksille. Asumisyhteisö tukee asukkaiden hyvinvointia monin eri tavoin ja tämä hyvinvointi edesauttaa osallisuuden kokemusten syntyä. Yhteisöasuminen onnistuessaan tarjoaa ikääntyneille fyysisesti esteettömän ympäristön, aktiivista toimintaa, sosiaalisia kontakteja ja tukea, jota ikääntyneet usein kaipaavat. Yhteisöasumisen kautta ikääntyneet saavat myös jäsenyyden yhteisöön ja uudenlaisia rooleja, joihin kuuluu päätösvaltaa ja toimijuutta. Nämä ovat kaikki tekijöitä, joiden voidaan katsoa edistävän ikääntyneiden osallisuuden kokemuksia.

Yhteisöasumisen positiivisia vaikutuksia osallisuuteen ei kuitenkaan voida pitää itsestään selvyytenä, sillä asumisyhteisö voi olla myös ympäristö, joka uhkaa ikääntyneen päätösvaltaa ja kaventaa toimijuuden mahdollisuuksia. Yhteisöasuminen perustuu yhteisöllisyyteen ja vaatii asukkailtaan tasapainoilua oman ja yhteisöllisen edun välillä, jolloin asukas voi joutua joustamaan omien tarpeidensa suhteen. Jos yhteisöasumisen

käytännöntoteutus ei vastaa odotuksia tai yhteisöllisyyden idea ei ole ajatuksena lähtökohtaisesti kiinnostava, voidaan olettaa, ettei tällainen ympäristö välttämättä tue osallisuuden kokemuksia. Osallisuudesta puhuttaessa on myös muistettava, että kyse on yksilöllisestä kokemuksesta ja monimutkaisesta prosessista eikä ole olemassa helppoa kaavaa, joka sopisi kaikkien ihmisten osallisuuden edistämiseen. Yhteisössä syntyvät vuorovaikutussuhteet ovat moninaisia ja yhteisöllisyys on prosessi, joka vaatii jatkuvaa panostusta. Yhteisön tuottama hyvinvointi ja tuki osallisuudelle riippuu paljon yhteisöllisyyden onnistumisesta. Erilaiset konfliktit ovat riski yhteenkuuluvuuden tunteelle ja pahimmillaan vaarantavat ikääntyneiden jäsenyyden osana yhteisöä. Keskeinen haaste yhteisön tuottamalle osallisuudelle on myös ikääntymiseen väistämättä kuuluvat terveyden ja toimintakyvyn muutokset ja niiden yhteensopivuus yhteisöllisen asumismuodon kanssa. Yhteisöasuminen perustuu ikääntyneiden aktiivisuuteen mikä edellyttää riittävää toimintakykyä. Jos tasapaino ikääntyneen toimintakyvyn ja yhteisön tarjoaman ympäristön välillä ei toteudu on mahdollista, ettei asumisyhteisö tue ikääntyneen osallisuutta, vaan luo jopa osattomuuden kokemuksia.

Yhteisöasuminen ikääntyneiden omaan aktiivisuuteen pohjautuvana asumismuotona sopii hyvin yhteen nykyisen vanhuspolitiikan kanssa, jossa painotetaan aktiivista elämäntapaa onnistuneena vanhenemisena. Nykyään tavoitellaan ikääntyneiden pysymistä työelämässä, kannustetaan ikääntyneitä itse pitämään huolta omasta terveydestään ja käyttämään aikansa eläkeläisenä tuottavasti, esimerkiksi vapaaehtoistyön tai omaishoitajuuden kautta. Tällainen vanhuuskuvaa kietoutuu yhteen väestön vanhenemisen haasteiden kanssa, jolloin toiveena on, että aktiivinen vanhuus vähentäisi ikääntyneiden palvelujen tarpeita. (Haarni 2010, 32.) Ikääntyneiden yhteisöasuminen onkin ideana houkutteleva, sillä se voi mahdollistaa ikääntyneille yhteisön tuen ja turvan, ja tukee ikääntyneiden terveyttä ja toimintakykyä. Tällöin myös palvelujen tarve voi todella vähentyä. Lisäksi yhteisöasuminen tukee positiivista vanhuuskuvaa ikääntyneistä aktiivisina toimijoina sen sijaan, että ikääntynyt väestö nähtäisiin vain passiivisina objekteina. Hyvät kokemukset ikääntyneiden yhteisöasumisesta osoittavat, että ikääntyneistä itsestään lähtöisin oleva yhteisöllisyys voi olla ikääntyneiden toteutuvaa osallisuutta parhaimmillaan. Keskeistä on juuri se, että ikääntyneet itse haluavat ryhtyä tällaiseen asumiseen ja ovat valmiita toimimaan aktiivisesti oman yhteisönsä eteen. Yhteisöasuminen onnistuessaan voikin olla osoitus siitä millaista voimaa aidoilla osallisuuden kokemuksilla on. Tällaisista kokemuksista saadaan arvokasta

tietoa, kun mietitään keinoja ikääntyneiden ihmisten osallisuuden tukemiseksi osana yhteiskuntaa ja palvelujärjestelmää.

Toisaalta ikääntyneiden aktiivisuuden ja toimijuuden korostamisessa on aina omat riskinsä. Särkelä-Kukko (2016) on ottanut esiin vahvan toimijuuspuheen kääntöpuolen, sen kuinka tämä puhe yhdistyy nyky-yhteiskunnan yksilökeskeiseen eetokseen, jolloin toimijuuden tavoittelusta tulee vain yksi uusi tapa korostaa yksin pärjäämisen tavoitetta. (Särkelä-Kukko 2016, 10.) Yksin pärjääminen taas ei sovi yhteen ikääntymisen realiteettien kanssa, sillä vanhuuteen kuuluu aina lopulta kasvava riippuvaisuus muista. Myös Teppo Kröger kollegoineen (2007) huomauttavat gerontologista sosiaalityötä käsittelevässä artikkelissaan, että kun ikääntyneistä pyritään rakentamaan uudenlaista positiivisempaa ja pärjäävämpää kuvaa, riskinä on, että mennään toiseen ääripäähän. Sosiaalisesti ja taloudellisesti hyvin pärjäävien eläkeläisten ominaispiirteitä ei voi yleistää kaikkia ikääntyneitä koskeviksi piirteiksi. Vaikka osa ikääntyneistä pystyy hallitsemaan omaa elämäänsä hyvinkin monipuolisesti ja itsenäisesti, kaikilta ei voi odottaa tätä, koska lähtökohdat vanhuuteen vaihtelevat. (Kröger ym. 2007, 12–13.) On olemassa riski, että yhteisöasumisen kaltaiset hyvin pärjäävien eläkeläisten projektit vievät huomion niiltä ikääntyneiltä, joilla ei ole mahdollisuuksia tehdä elämässään tällaisia suuria muutoksia. Yhteisöasuminen ei myöskään lähtökohtaisesti sovi kaikille eikä se automaattisesti tue kaikkien asukkaiden osallisuutta. Koko ikäryhmän osallisuus ei voi olla tällaisten ikääntyneistä itsestään lähtöisin olevien projektien varassa, vaan ikääntyneiden osallisuuteen tulee kiinnittää huomiota laaja-alaisesti osana yhteiskuntaa, pitäen erityisesti huolta niistä ihmisistä, joiden syrjäytymisen ja osattomuuden riski on suurin. Tähän ryhmään kuuluvat pienituloiset, vähemmistöjen edustajat ja toimintakyvyltään rajoitteiset ikääntyneet.

Lopulta voidaan sanoa, että ikääntyneiden yhteisöasuminen on yksi otollinen tapa tukea ikääntyneiden osallisuutta asumisen kautta. Yhteisöasumista tulisi kuitenkin tutkia lisää laadukkaan asumisen varmistamiseksi ja tämän asumismuodon laajemman käytön mahdollistamiseksi. Koska onnistuneella yhteisöasumisella on aitoa potentiaalia tukea ikääntyneiden hyvinvointia ja osallisuutta, tällaisten asumismuotojen valitseminen tulee mahdollistaa osana yhteiskuntaa. On tärkeää, ettei yhteiskunta omalla asenneilmapiirillään tai rakenteillaan luo esteitä tällaisten ikääntyneistä itsestään lähtöisin olevien projektien tielle. Tässä asiassa sosiaalityöllä on paikkansa ikääntyneiden osallisuuden ja toimijuuden puolustajana. Sosiaalityöllä on myös erityinen tehtävä huomion kiinnittämisessä niihin

ryhmiin, joiden osallisuuden kokemukset ovat lähtökohtaisesti heikot. Osallisuus ja toimijuus eivät ole vain hyväosaisten ja terveiden ikääntyneiden etuoikeus, vaan ne kuuluvat koko ikäryhmälle sosiaalisesta asemasta riippumatta.

LÄHTEET

Allardt, E. (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.

Choi, J. S. (2004) Evaluation of community planning and life of senior cohousing projects in northern European countries. *European Planning Studies* 12 (8), 1189–1216.

Durrett, C. (2009) *The Senior Cohousing Handbook: A Community Approach to Independent Living*. Gabriola Island: New Society Publishers.

Eloranta, T. & Punkanen, T. (2008) *Vireään vanhuuteen*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Glass, A. P. (2009) Ageing in a Community of Mutual Support: The Emergence of an Elder Intentional Cohousing Community in the United States. *Journal of Housing for the Elderly* 23 (4), 283–303.

Glass, A. P. (2013) Lessons Learned from a New Elder Cohousing Community. *Journal of Housing for the Elderly* 27 (4), 348–368.

Glass, A. P. (2016) Resident-Managed Elder Intentional Neighborhoods: Do They Promote Social Resources for Older Adults? *Journal of Gerontological Social Work* 59 (7-8), 554–571.

Glass, A. P. (2020) Sense of community, loneliness, and satisfaction in five elder cohousing neighborhoods. *Journal of Women & Aging* 32 (1), 3–27.

Haarni, I. (2010) *Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeläiset kaupungissa*. Helsinki: Gaudeamus.

Hannikainen, K. (2018) Ikääntyneiden sosiaali- ja terveystalouden tarve ja käyttö tulotason mukaan. Teoksessa: Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 265–278.

Heikkinen, E. (2013) Vanhenemisen ulottuvuudet ja vanhenemiseen vaikuttavat tekijät. Teoksessa: E. Heikkinen, J. Jyrkämä & T. Rantanen (toim.) Gerontologia. 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 393–406.

Heikkinen, E. (2002) Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa: E. Heikkinen & M. Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 13–33.

Helamaa, A. & Pylvänen, R. (2012) Askeleita kohti yhteisöasumista: Selvitys yhteisöasumisen muodoista ja toteuttamisesta: MONIKKO-hanke: Moninaisten yhteisöllisten asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämispilotit. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. Arkkitehtuurin laitos.

Isola A-M, Kaarinen H, Leemann L, Lääperi R, Schneider T, Valtari S & Keto-Tokoi A (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Jalava, J., Lahtinen, H., Tyvimaa, T., Vuorela, M. & Arolinna, S. (2017) Ikääntyneiden asumisratkaisujen tarve ja toteutus. Ympäristöministeriön raportteja 6/2017. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Jolanki, O. & Kröger, T. (2015) Onko vanhalla vara valita? Vanhojen ihmisten uudet asumisvaihtoehdot. Teoksessa Häkli, J., Vilkkonen, R. & Vähäkylä, L. (toim.) Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet. Tutkitusti-sarja. Helsinki: Gaudeamus, 82–92.

Jolanki, O. & Vilkkonen, A. (2015) The meaning of a 'sense of community' in a Finnish senior cohousing community'. Journal of Housing for the Elderly. Special Issue: Nordic housing research, 29 (1-2), 111–125.

Jyrkämä, J. (2007) Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa: Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger (toim.), T. Vanhuus ja Sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–218.

Jyrkämä, J. (2014) Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa: Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen – iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 267–314.

Kestilä, L. & Martelin, T. (2018) Suomen väestörakenne ja sen kehitys. Teoksessa: Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.): Suomalaisten hyvinvointi 2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos, 26–45.

Koskinen, S. & Seppänen, M. (2013) Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä & T. Rantanen (toim.) Gerontologia. 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 444–453.

Kröger T., Karisto A. & Seppänen M. (2007) Sosiaalityö vanhuuden edessä. Teoksessa: Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.) Vanhuus ja Sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–15.

Labit, A. (2015) Self-managed co-housing in the context of an ageing population in Europe. *Urban Research & Practice*, 8 (1), 32–45.

Laurinkari J, Poutanen V-M, Saarinen A, Laukkanen T. (2005) Senioritalo ikääntyneen asumisvaihtoehtona. Kysely- ja haastattelututkimus Joensuussa, Kuopiossa ja Tampereella vuonna 2005. *Suomen ympäristö 2005*; 815. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. (2015) Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Puplampu, V., Matthews, E., Puplampu, G., Gross, M., Pathak, S. & Peters S. (2020) The Impact of Cohousing on Older Adults Quality of Life. *Canadian Journal of Aging* 39 (3), 406–420.

Raivio, H. & Karjalainen, J. (2013) Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa: Era, T. (toim.) Osallisuus – oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja, 12–34.

Rouvinen-Wileniues, P., Aalto-Kallio, M., Koskinen-Ollonqvist, P. & Nikula, T. (2011) Osallisuus osana tasa-arvoa. Teoksessa: Rouvinen-Wileniues, P. & Koskinen-Ollonqvist, P. (toim.) Tasa-arvo ja osallisuus väylä terveyteen – Järjestöt suunnan näyttäjinä. Helsinki: Terveyden edistämisen keskus, 49–76.

Rouvinen-Wilenius, P. (2014) Kohti osallisuutta -mikä estää, mikä mahdollistaa. Teoksessa T. A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.). Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 51–68.

Rusinovic, K., van Bochove, M. & van de Sande, J. (2019) Senior Co-Housing in the Netherlands: Benefits and Drawbacks for Its Residents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 16 (19).

Saaristo, L. (2011) Vanhusten yksinäisyys. Teoksessa: Heiskanen, T. & Saaristo, L. (toim.) Kaiken keskellä yksin. Yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–140.

Sainio, P. Koskinen, S. Sihvonen, A.P. Martelin, T. & Aromaa, A. (2013) Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn kehitys. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä & T. Rantanen (toim.) *Gerontologia*. 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 50–65.

Siitonen, J. (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun yliopisto.

STM (2020) Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020-2023 – Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2020:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Särkelä-Kukko, M. (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa T. A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.) Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys, 34–50.

Särkelä-Kukko, M. (toim.) (2016) Ihmiset kun innostuu, niitä on vaikea pysäyttää – Osallisuutta ja yhteisöllisyyttä Setlementeissä. Yhdessä mukana -projekti. Setlementtijulkaisuja nro 43. Helsinki: Suomen Setlementtiliitto.

THL (2019) Sosiaali- ja terveystieteiden tilastollinen vuosikirja 2018. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

THL (2020) Hyvinvointia vanhuuteen. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/ikaantyminen/hyvinvointia-vanhuuteen>. Luettu 15.12.2020.

Tiilikainen, E. (2019) Jakamattomat hetket – Yksinäisyyden kokemus ja elämäntyyli. Helsinki: Gaudeamus

Tiikkainen, P. & Lyyra, T-M. (2007) Sosiaaliset suhteet. Teoksessa: Lyyra, T-M., Pikkarainen, A. & Tiikkainen, P. (toim.) Vanheneminen ja terveys. Helsinki: Edita, 70–86.

Tiikkainen, P. (2011) Yksinäisyys teorioiden valossa. Teoksessa: Heiskanen, T. & Saaristo, L. (toim.) Kaiken keskellä yksin. Yksinäisyyden syyt, seuraukset ja hallintakeinot. Jyväskylä: PS-kustannus, 59–76.

Tiikkainen, P. (2013) Sosiaalinen toimintakyky. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä & T. Rantanen (toim.) Gerontologia. 3. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 284–290.

Tummers L. (2016) The re-emergence of self-managed co-housing in Europe: A critical review of co-housing research. *Urban Studies* 53 (10), 2023–2040.

Tyvimaa, T. (2010) Social and physical environments in senior communities: the Finnish experience. *International Journal of Housing* 4 (3), 197–209.

Vestbro, D. U. (2012) Saving by Sharing – Collective Housing for Sustainable Lifestyle in the Swedish Context. Paper for the 3rd International Conference on Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity. Venetsia, 19.-23.9.2012

Välikangas K. (2009) Yhteisöllisyyttä, laatua ja vaihtoehtoja Ikääntyneiden välimuotoisen asumisen ratkaisuja Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Hollannissa. *Suomen ympäristö* 2009;13. Helsinki: Ympäristöministeriö.